

Politikai
röpiratok.

190.

190
1752

AZ ALSÓBB NÉPOSZTÁLYOK
ÁLLAPOTA ÉS FEJLŐDÉSE
A GERMÁN ÁLLAMOKBAN

A KÖZÉPKORI INTÉZMÉNYEK BEFOLYÁSA ALATT.

BEVEZETÉS A XVI. SZÁZAD PÓRLÁZADÁS OKAINAK TÖRTÉNETÉHEZ.

IRTA

SZILÁGYI SAMU,

kozepkorai tanar.

— BÖLCSÉSZETTDUDORI ÉRTEKEZÉS. —

BUDAPEST, 1880.

WEISZMANN TESTVÉREK KÖNYVNYOMDÁJA.

52732 0006 1898

AZ AJSORB NEPOSTALYOK

ÁLLAROLTÁS ÉS TULÖDÉSÉ

A GERMAN ÁLLAMOKBAN

DEKORÉKORI ENYMEZTEK TITÓLÁSA ALATT

...

...

SPIDDEL SAMU

...

...

BUDAPEST, 1880

...

BEVEZETÉS.

A 16. század elején a vallási téren beállott változásokkal egyidejűleg indult meg az alsóbb néposztályok körében azon nevezetes mozgalom, mely a történelemben a parasztháború neve alatt lett ismeretessé.

Számos oldalról megkísérelték ezen mozgalmat csupán a vallási téren beállott változás kizárólagos következésének tüntetni fel, a mit egyébiránt a reformáció idejével való összeesése is támogatott. A parasztháborúk okainak ilyenmü felfogása sok ideig általános érvényűnek tartatott; ez azonban az akkori állapotok és viszonyok beható tanulmányozása folytán immár meg van czáfolva.

A parasztmozgalmak ezen téves értelmezése a középkor társadalmi és politikai életének hierarchikus színezetében lelte alapját, mivel az utóbbi annyira áthatotta a közélet egyes jelenségeit, hogy azokat egymástól való eltérésökben és egymáshoz való vonatkozásukban szorosan megkülönböztetni nem lehetett.

Annyi tagadhatatlan, hogy a vallási reformtörekvések tekintendők a parasztmozgalmak első indító okainak. E mozgalmak tulajdonképeni oka azonban az alsóbb néposztályok elnyomatásában rejlett, s ez utóbbinak eredete a karolingi, sőt mondhatni a merovingi királyság idejéig vihető vissza és a hűbérrendszer hierarcho-aristokratikus eszméje a legnagyobb mérvben segítette elő elnyomatásukat. A középkori államoknak alakulási processusa közben a népességnek egyes rétegei politikai jogaikban elnyomattak, más osztályok viszont szélesebb jogkörrel felruházva a feudalismus keretébe illesztettek.

A 16. századbeli parasztlázadások irodalma az utolsó évtizedekben tetemesen gyarapodott és e tekintetben azon kisebb

államoknak, mint Bajorország, Württemberg é. m. levéltárai, mint a melyek vagy az említett parasztlázadások színhelyét képezték, vagy legalább általuk akkori politikai helyzetüknél fogva érintve lőnek, változatos és bő anyagot nyújtanak.

Csakhogy a parasztlázadásokról szóló ezen egykoru jelentésekkel szemben óvatosaknak kell lennünk, mivel azok párttekinetek által befolyásolt tudósítást nyújtanak a parasztlázadások valódi lényege és okai felől, úgy hogy a legyőzöttek sokkal kedvezőtlenebb színben vannak feltüntetve, mint a mely a valóságnak megfelel. Így Jörg ezen levéltári tudósításokat egy tendenciosus munkára ¹⁾ használta fel, mely eléggé jellemzi pártállását, ha nézeteit Bensen ²⁾, Sartorius ³⁾ vagy végre Zimmermann ⁴⁾ műveivel hasonlítjuk össze. — Az alsóbb néposztályok helyzetének és fokozatos fejlődésének leírása képezi jelen sorok feladatát, melyek a parasztosztálynak a társadalmi és állami intézmények befolyása alatt történt elnyomatását tartják szem előtt s mintegy előkészítő bevezetéseül szolgálnak a parasztháboruk okainak történetéhez.

Az alsóbb néposztályok fejlődésének kezdőpontja ama államszaporzatokban keresendő, melyek a római birodalom romjaiból keletkeztek. Ezen értekezés célja nem engedi meg, hogy a reformációig terjedő óriási időtartamokat máskép tárgyaljuk, mint legfőlebb az ítész tekintetével, ki csak bizonytalan körvonalban mutatja be tárgyát. Értekezésünk tárgya csak az lehet, hogy megmutassuk, mennyire változtathatták meg egyes institúciók a társadalom jellegét s mint nyitottak meg általánosan működő törvények új utakat az emberiség számára tevékenysége és céljai elérésére.

A középkor, melynek küszöbe elmélkedésünk kezdetét képezi, az ókor folytatásának tűnik fel ugyan, melyhez a keresztény vallás felvétele s az állami és polgári intézmények maradványainak fölvétele kapcsoló, a mi azonban, ha az új állami társadalmakba mélyebben betekintünk, korántsem tarthat vissza attól, hogy azokban egészen új alakulásokat fedezzünk fel, me-

¹⁾ Jörg. Deutschland 1521—6.

²⁾ Bensen. Gesch. d. Bkrges in Ostfranken.

³⁾ Sartorius. Versuch einer Geschichte des Bkrges.

⁴⁾ Zimmermann, Gesch. des grossen Bkrges.

lyeknek kezdete azonban nem a rómaiak életében, hanem sokkal inkább a hóditó törzsek jellemében és a hóditások által létrejött viszonyokban keresendő.

Oly intézmények, minők az urbéri s beneficiális intézmények voltak, melyeknek nyomát az ókorban is feltaláljuk, különböző szerencsés körülmények folytán áthatják az új állami társadalmak egész politikai, polgári és társadalmi lényét s legyőzik az egyetemes egyeduralomnak caesari eszményeit, mely a középkort az ókorhoz fűzni iparkodott.

Kiindulva a germán törzsek bevándorlásából, kutatásunk tárgyát az osztályok csoportosulása, azoknak politikai teljesszabadsága és jogfosztottsága fogja képezni, tekintve fejlődésüket a feudalizmus kezdőpontjától, egészen annak elenyészéséig; szem előtt tartatnak egyszersmind a beállott politikai, társadalmi és gazdasági viszonyok, a mennyiben azok a társadalom átalakulását befolyásolták.

A középkor társadalmi fejlődése 3 különböző paksisban sajátságos változást élt, a mennyiben eseménydus körülmények a fejlődési menetre sajátos bélyegüket nyomták; e 3 phasist ugyanannyi időszak- vagy nyugvó pontban foglaljuk össze, melynek keretein belül a középkori társadalom teljes kifejlődését elérte.

A merovingi időköt még azon állapotok jellemzik, melyek a régi határszövetségek, kerületek és csatlósokban (Gau, Mark, Gefolge) birták alapjukat, mely állapotok a római tartományok elfoglalása alkalmából többszörös változásoknak voltak alávetve. A csatlósság (Gefolgswesen) ezen időben mindinkább eltűnik, s erejét átöröklí a királyságra, mely mindinkább kidomborodik, s lehetségessé teszi az új szolgálati nemesség (Dienstadel) létrejöttét a régi (talán sacrális) nemesség helyére.

A keresztény állam fejlődése és a császárság központosító eszméje a fejlődés új szakát jelezi, a mennyiben különböző nemzetiségek egy óriási birodalommá egyesítettnek s daczára ennek, a különböző törzsek sok sajátosága épen fentartatik, bizonyos intézmények egyenlően áthatják a birodalmat és a láthatár szélesbülése a fejlődés solidáritását maga után vonja. Az egyház és állam gyökerei mindinkább erősebben egymásba fonódnak s egy egységes és mégis oly különböző tényezőből alakult társadalom vezetésének nehéz volta hatalmas hivatalnok-intézményt hoz létre,

mely a törzsektől s községektől nem függve, csupán csak az állam fejének van alárendelve.

Hogy az államfő gyengesége mellett az ily létrejött hivatalnok-osztály csak veszélyessé válhatott, mutatja az utolsó phasis, a fejlődés 3-ik időszaka, mely a nemzeti törzssajátságok, a hivatalnoki intézmény túlkapásainak, s evvel összefüggőleg a feudalismus fejlődésének és megerősödésének jellegét viseli magán. Megszabadulva a centralis eszmény vasmarkai közül, mindenütt kifejlődik a germán államokban a feudalismus solidaritása, s csakhamar a társadalom továbbfejlődésének kizárólagos politikai s társadalmi alapját képezi.

Tekintve az óriási időtartamot s az alsóbb néposztályok fejlődésére ható körülmények roppant terjedtségére, csupán azon időszakokat fogjuk közelebbről szemügyre venni, a melyekben az összes germán társadalmakra befolyással bíró intézmények és változások mutatkoznak s az összes állam-társadalmakból csak azokat kiemelni, melyekben a középkor sajátos jellege feladatunk megoldására legalkalmasabbnak mutatkozik, u. m. a társadalom kezdetén a merovingi királyságot, s később a tulajdonképi Németországot, melyben a középkor alakulásai legtisztábban feltűnnek.

A feudalismusnál, mely a középkori társadalom sarkpontját képezi, azon körülményeket kell szemügyre venni, melyek némely osztályok elnyomatását s némelyek fölemelését elősegítették, mely feladatnál kizárólag a földmivelő lakosság érdekeit tartjuk szem előtt, a városi intézményeket nem véve fel kutatásunk körébe, megjegyezvén végül, hogy az egész középkor politikai rendszernek principiumát a földbirtok képezte, melyen alapultak az összes intézmények, s melyen azok tovább fejlődtek.

I. A római világoralom romjain fölépült társadalom.

Az egyes néposztályok vagy rendek egymáshoz való viszonya mindig nagy szerepet játszott az állami és népeletben és rendszerint messzeható és nagyfontosságú eseményeknek képezte kútfejét. Az alkotmány, a társadalmi élet, az államszervezet virágzása és hanyatlása végelemzésben, a rendek ezen kölcsönös viszonyától vannak feltételezve. A hol ezen viszony szerencsés körülmények által támogatva az államot alkotó elemek között bizonyos egyensúlyt tudott létrehozni, a hol az ideális természet-jog némileg érvényre jutott, s a hol az egyik néposztály nem nyomatott el a másik által, ott ép, erős és a culturalis téren előretörő állami közületet találunk; hol ellenben a néposztályok egymáshoz való viszonya olyan, hogy az egyik a másiknak rovására túlságos hatalommal bír: ott, hova hamarabb összeroskad a kóros államtest, miként Róma világoralma s végtére a középkori feudalismus is.

Azon állami közületek tagjai, melyek a római császárság romjain építék föl uralmokat, a művelődés igen alacsony fokán állottak; legnagyobb részt vándorló, kalandvágó harcosok, vagy vadász- és pásztornépek voltak. Oly pelasz őskort, melyben a germánok földműveléssel törődtek, vagy avval önmaguk foglalkoztak volna, a történelem ép oly kevésbé ismer, mint egy a germánok népeletéből folyó ilynemű foglalkozáselleni ellenszenvet. Tulajdonképeni mezei munkákat csak a jobbágyok (Liten) végeztek, míg a szabad ember vadászat, háború és rablókalandokkal töltötte idejét és gyűlésekben, valamint biráskodásban való részvételével a község és tagjainak ügyeit intézte el.¹⁾ De hogy a földművelés iránti érzék nem hiányzott még azon germán törzseknél sem, melyek Germániába való bevándorlásuk után, még megtartották kóbor természetüket, bizonyítják a Suevek köznizményei, kikről Caesar azt írja, hogy egy részök hadakozásra indult, más részük pedig otthon a földet művelte, csakhogy termé-

¹⁾ Caesar IV. I: Multumque sunt in venationibus. — U. o. VI. 21: vita omnis in venationibus, atque in studiis rei militaris consistit.

szetesen a föld nem képezett magántulajdont.¹⁾ Míg a germán népek vándorlásai tartottak államalakulás, társadalmi osztályok és rendekről szó sem lehetett. A megtelepülés és magántulajdon jelezik az államok és művelődésnek kezdetét.

Mert mihelyt egy nép vadságából kilépve megtelepült, ezen és más okból érezhetővé kezd válni a birtok és vagyonbeli különbség és kezdetét veszi a társadalomnak osztályokká való alakulása. A germánok megtelepülése után a földbirtok jelentősége képezte az alkotmány alapját; főfoglalkozásuk: a háború kölcsönzé institutióiknak, társadalmi s alkotmányos rendüknek a harcias jelleget. A nép és had fogalma a legrégebb időtől fogva minden germán népnél szoros viszonyban állt; a harczra készülő nép képezte a hadat, és ez személyesítette egyszersmind a nép összességét, mire már a népnek a századokra (Hundrede) való tagolása utal²⁾ ámbár nem vagyunk följogosítva a századokat feltétlenül a katonai viszonyok átvételéből a földbirtokra magyarázni, úgy, hogy a germánok foglalásainál, midőn a földbirtok elosztott, egyes csoportoknak, egyes kerületek lettek kiosztva, és ezen kerületek öröklötték azon század-csoportok nevét.³⁾

Eredetileg a germánoknál két néposztályt találunk 1. a szabadok, (freie, Gemeinfreie) joggal felruházottak, és 2. a nem szabadok, jognélküliek. A szabadok, kik minden jog birtokában voltak, nemesekre és közszabadokra való felosztása későbbi eredetű. A nem-szabadok is felosztottak jobbágyokra és rabszolgákra, a kik eredetileg vagy hadifoglyok valának, vagy olyanok, kik ezelőtt szabadok, s szabadságukat játék- vagy birságpénzek le nem fizetése folytán elvesztették⁴⁾

A jobbágyok a rabszolgáktól a nagyobb szabadságban különböztek, a mennyiben ők azon szolgálatok és adók fejében, melyeket amazok a földesúrnak teljesítettek, bizonyos földterületet kaptak, melyhez azonban személyiségük hozzákötve nem volt, míg a rabszolgák a földbirtokkal együtt képezték adásvevés tárgyát és teljesen jognélküliek voltak. További megkülönböztetést a szabadok és nem-szabadok között a büntető törvényekben találunk. Míg a szabadnál a birság pénzben állott, addig a nem-szabad életével és testrészeinek csonkításával lakolt. A nemesek és közszabadok öröklött vagy szerzett ősbirtokokat (allodium) birtak, és egy olyan allodialis birtokos jogszerinti ura és parancsolója volt

¹⁾ Caesar IV. I. VI. 22: Sed privati ac separati agri apud eos nihil est, neque longius anno remanere uno in loco incolendi causa licet.

²⁾ Tacitus Germ. c. 6: Definitur et numerus centeni ex singulis pagis sunt idque ipsum inter suos vocantur, et quod primo numerus fuit iam nomen et honor est.

³⁾ Ugy Waitz I. 35, Eichhorn § 23, Leo Universalg. p. 10. 52.

⁴⁾ Tacitus c. 25: Ibi enim (liberti) et super ingenuos et super nobiles ascendunt.

az egész családnak (Sippschaft). Azon hely, hol több nemes és közszabad lakott, községet (Gemcinde) képezett, és több olyan községszomszédos, közös határ vagy közbirtok mint erdő legelő stb. és más közérdek következtében egymásra utalva határszövet-séggé (Markgenossenschaft) alakult. A község több allodialis birtokos szabadakaratu egyesülése volt, melynek közös birtokát a határ (Mark) képezé.

A mi nem volt magántulajdon, mint legelő, vagy erdő, közös birtokká lett és az egész magán- és köztulajdon együttvéve szabad megegyezés alapján kerületté egyesült. (Gau.)

Hogyan, mi módon képződött ilyen kerület, milyen terjedelme volt, meg nem határozható. Sem az országnak, sem a népnek bizonyos célra való felosztását nem képezi a kerület. A nép, vagyis a népségek keletkeztével a kerületi szervezet is létesült, mert a kerületi szervezetben az általános népiesség különféle árnyalatai jutottak legtisztább kifejezésre. ¹⁾

Fontos ügyekben a kerületi közszabadok és nemesek szabad ég alatt népgyűlést tartottak, melyen a férfiak fegyveresen jelentek meg. Itt választák meg vezérüket, ki a hadsereg élén állott, itt a kerület bíróját és papját, itt a népgyűlésen hozattak azon törvények, melyek a vallás által szentesített törvényszékeken (Malstätte) zsinórmértékül szolgáltak. Mint a germánoknál a Gau és Mark a nemzeti elemek laza összetartozandóságát jellegezték, úgy őseinknél is a 108 nemzetség ugyanezt mutatta. Itt is azt találjuk, hogy egyéni tulajdon a földbirtokban nem létezett, s hogy csak Sz. István rendezte a birtokviszonyokat a központosító királyi hatalom javára, olyképen, hogy nemzetünk a kezdődő megtelepüléssel a mívelt nemzetek sorába lépett. Ha már most közelebbről vesszük szemügyre a néposztályok helyzetét mindazon népnél, melyek a római világ romjain új államokat és birodalmakat alapítani hivatva voltak, azt találjuk, hogy megfelelték egy primitív, mivelődes nélküli való társadalom szükségleteinek és hogy csak addig tarthatta fenn magát, míg más életmód és idegenszerű viszonyok reá pusztítólag be nem folytak és az osztályok egymáshoz való viszonyát meg nem változtatták. A római területek állandó birtokbavétele és a kereszténység elfogadása, mely a királyság kifejlődését segítette elő, okozták legnagyobbbrészt a néposztályok eddigi egymáshoz való viszonyának felbontását.

A birtok mindig behatással volt a népek szokásai- és alkotmányára, mihez hozzájárult még az a körülmény is, hogy a hódító népek egy másik elemre bukkantak, melynek magukhoz való viszonya megállapítandó és számba veendő vala. Ezek a meghó-

¹⁾ Waitz I. 49.

ditott és erőhatalommal alávetett népek voltak, melyeknek mint az államközület tagjainak állása a kereszténység által rövid idő alatt megjavult, annál is inkább, mivel a hódító barbaroknak bizonyos műveltséget nyújtottak, melyről a hadviselő népeknek sejtelmök sem volt.

II. A királyság, a feudal és hűbér első kezdete.

A germánoknál a királyság megszilárdulása előtt a politikai hatalom a községnél volt összpontosítva, mely magában az összes jogot és hatalmat egyesíté, melyből minden hatalom kiindult, melyet a népgyűléseken érvényesített.

Jóllehet egyrészt a »szabadok« és »nemesek« között létező különbség megvolt, másrészt pedig ezektől nagyon különböztek a »nemszabadok«, mégis a haza korlátolt voltában szunyadozott e különbség és a régi szokások és erkölcsök befolyása alatt, úgy, hogy kültényezőknél kellett hozzájárulniok, hogy a további kifejlődést eszközöljék és az ellentétek élesebbé tétele új alakulásokat létesítsen.

Ily befolyást gyakorolt a római tartományok elfoglalása a hódító törzsek viszonyára, mint a melyek új társaságokká kezdtek alakulni azáltal, hogy részint összekevertettek az egyes nemzetiségek között létező állapotok, részint egészen új átmenetek keletkeztek. Így képezték az új társadalmakban a nép jelentékeny részét a szó legtágabb értelmében a jogtalan szolgák (unfreie Knechte).¹⁾ A hazában az ily szolgák száma nem lehetett túlságosan nagy; erre ugyanis sem a családi életnek szükségletei, sem a földbirtok felosztása nem adott alkalmat. Csupán a foglalások folytán ismerkedtek meg a germánok egy gazdagabb élet kényelmeivel, minnek következtében szükségük lett egy nagyobb számú cselédségre, kiknek aztán a legalsóbb munkától a legfinomabb fényezés okozta munkáig végeztek mindent. Együttal kifejlődtek a nagyobb földbirtokok, melyek aztán a szabadságfosztott szolgák és földművelők között lőnek felosztva; miből következik, hogy a szolgaság általában véve római eredetű, jóllehet a germánok mint hódítók léptek az idegen tartományokba.

A község előjárói idővel fejedelmekké nőttek ki magukat, kiknek szolgálatában állottak a községnek eleinte talán választott, később önkényt jelentkező férfiai. Bármennyire szétágazzanak a nézetek a fejedelmek s azok csatlósairól,¹⁾ annyi bizonyos, hogy

¹⁾ Ezeknek viszonyai felől bő anyagot szolgáltat Lezardiere.

¹⁾ Waitz Eichhoru.

a gyakoribb háborúk és foglalási vállalatok folytán teljesen kiképződött a csatlósok intézménye, és hogy fejedelem s csatlósok lassan királyok s hűbéresekké változtak.

A folytonos harcok fokozták a vezérek (hercegek és királyok) tekintélyét, a kik zsákmányok és később földterületek osztogatása által kísérőiket állandóan magukhoz fűzték. A nép soraiból vitéz harcosok gyűltek a fejedelem köré, nem gyermekek, hanem erős és bátor lelkű férfiak¹⁾; fiatalok ezen hadi kíséretbe csak akkor vétettek fel a vezér által, ha érdem vagy születés ajánlotta őket. Mindnyájan feltétlen hűséget esküdtek és egyenlő kötelezettséget vállaltak. Béke idején a kíséret a dicsőség és tisztelet jele volt; a fejedelmek törekvése oda irányult, hogy minél számosabb és vitézebb hadi társakkal dicsekedhessenek. Harczban a fejedelem személyét körülvették és versenyeztek vele bátorságban és dicsőségben²⁾. Díjul fegyvert és paripát nyertek, a zsákmányból is jutott osztályrészük és a fejedelemnek hozott ajándékokban ők is részesültek.³⁾ A hadi kíséret fejlődésével a nemesség is előtérbe lépett. Az, hogy vajjon a legrégebbi nemesség a hadi kíséretbe olvadt-e át, vagy a hadi kíséretből új szolgálati nemesség fejlődött-e, és a régít lassankint kiszorította vagy összeforrt-e vele, határozottan meg nem állapítható, annyi bizonyos, hogy a hadi kíséret fejlődése a társadalom rendjére oly hatású volt, hogy annak következményei legelőször is mint katonai intézmény nagy befolyással voltak a népvándorlás által hódításokra indított népekre politikai és társadalmi tekintetben, úgy hogy ha nem is szabad feltennünk, hogy az államokat alkotó és hódító népek csak a hadikísérettől vették kiindulásukat és fejlődésüket, a hadi kíséret mégis nagy hatással volt a későbbi viszonyokra.⁴⁾ Valamint a hódítás és a hadi kíséret a nép osztályozására, úgy az ugyanezen okok és később a kereszténység által támogatott királyság is a rendek szétbontására befolyást gyakorolt és a királyság érdekei csakhamar szorosabban fűződtek a hadi kísérethez, úgy hogy az utóbbi szabad katonai intézményből a királyság udvari nemességgé fejlődött.

A királyság a germánok történetében nem mindenütt és nem tág hatalomkörrel felruházva jelentkezik a történetben, annak nyomai kora századokig visszavihetők.⁵⁾

Az idők folytán, a római tartományok állandó birtokba vétele és a hadi viszonyok kiterjedése folytán a királyság azon szabadalmak birtokába jutott, melyekkel főleg a népgyűlésen élt.

¹⁾ Tacitus, c. 13.

²⁾ Tacitus, c. 14.

³⁾ U. o. c. 12.

⁴⁾ Leo. Universalg. I. 70.

⁵⁾ Tacitus, c. 42–43. Ammian. XVI. 12, 44.

A király nevezte ki a kerületek fejeit, a grófokat, kik mostantól fogva a királyt helyettesítették, ki a maga jogát személyesen mindenütt nem gyakorolhatta és azt másokra ruházá.

A népgyűlés végrehajtó hatalma a királyra szállt: ő hoz ítéletet oly perben, mely a században (Hundertschaft) nem dönthetik el, ő zárja ki a községből a bűnöst és hatalmát hivatalnokai által gyakorolja, kik 3-szoros compositio által más szabadtól kitüntetnek és ebben a kitüntetésben mindenki részesül, ki a király kíséretéhez tartozik.

A királyság kifejlődésével és megerősödésével összefügg a földbirtok változása, mely utóbbi ismét létrehozta a hóditó törzsek különféle viszonyait, s az osztályok eredeti alakulásait megsemmisítette. Az öröklött vagyonon (Allodium) kívül tekintet alá esnek most már a római tartományok elfoglalása által az ajánlékozott birtokok különböző fajai.

Jóllehet a merovingi idő elején tartományfelosztás létesített¹⁾, mégis a frankok országában fejlődtek ki először a földbirtok mindazon viszonyai, melyek későbbben a feudalismus kiképződésére befolyással bírtak.

Földbirtok ajándékozása — a mi már a rómaiaknál is kifejlődött intézményt képezett — a germánoknál mindenkor bizonyos függésbe hozta az elfogadót, és eredetileg csak szabadságot nem élvezőkkel szemben fordult elő, míg ha ily földbirtokot »szabad« férfi fogadott el, az csak szabadságjogainak csökkenésével törtenhetett.

Az ajándékozás bizonyos bér fejében történt, vagy a mi a későbbi beneficiumokra nézve rendkívüli fontosságú volt, fegyverszolgálatért.

Midőn a királysággal a kereszténység és egyház a társadalomban mindig mélyebb gyökeret vert, leginkább az egyház volt az, mely a beneficiális viszonyokat létesítette, melyek eleinte valószínűleg csak jogi üzleteknek tekintettek, későbbben azonban az elfogadók politikai és személyi jogaira rendkívüli befolyást gyakoroltak, kivált ha a beneficiális birtok mellett más allodium nem állott rendelkezésére, vagy pedig midőn későbbben jogfosztottak is nyertek beneficiumokat; mivel a germánok a földbirtok viszonyainak befolyást engedtek az emberek jogaira és személyes állására, mi miatt könnyen megtörténhetett, hogy egy »szabad« egyén, kinek allodiuma nem volt, csupa beneficiumok birtokában csakhamar nem tekintetett többé teljjogunak a községben és jogainak csorbulását könnyen megérhette.

¹⁾ Waitz. II, 46, 193. Savigni I. 310 ellenkezik Guizot Essais p. 72 ff.

Habár testületek — minő az egyház — vagy egyesek ajándékai nem is gyakoroltak különös befolyást a társadalomra, annál jelentékenyebbeknek bizonyultak be a királyok ilyenmü ajándékozásai, minthogy a királyság az uralom principiumát a község szabadsága fölött mindinkább diadalra segítette.

Beneficiumok elfogadása közelebbi kötelezettségü és alárendeltségü viszonyt támasztott az elfogadóra nézve királyával szemben, mely az állampolgár kötelességeihez még egy külön személyes kötelességet is rótt. Ez azonban csak a Karolingok idejében nyert teljes alakot a commendatio vagy a vasalli viszonyban, mely utóbbi eleinte más alapokból fejlődve, most már a beneficiumokkal nemcsak a legszorosabb viszonyba jutott, hanem ezeknek tulajdonkép lényeges jegyévé lett.

A commendatio, mely eredetét a mundiumban bírja, a királyságtól hatalmasabb szabadokra szállt át, kik védenzeik érdekeit mindenkor a legerélyesebben védték,¹⁾ s nagyon kisszerű kezdetből fejlődött ki államban a később oly nagy szereppel játszó vasallitás. Magában véve mind a beneficiumi intézmény, mind a vasallitás bizonyos függési és szolgálati viszonyt jelentett, mely az általános szabadságra nézve veszélyessé válhatott, minek annyival inkább be kellett következnie, miután e sajátságos intézmények egymásba elegyedtek és beneficiumok commendatio nélkül nem osztattak ki többé, a mi a merovingi időkben ugyancsak kivételképen, a Karolingok alatt azonban rendszerint történt. Lehetett ugyan az ember hűbéres (vasallus), a nélkül hogy beneficiumjai legyenek, de nem lehetett ilyenhez jutni a nélkül, hogy az ember commendatio által magát le ne kötelezze, a mint az idegen földek elfogadása által már ugyis megtörtént.²⁾

A hódításra kiindult csapatok vezérei (királyok) a meghódított földrészek elosztásánál igen nagy területeket kaptak, mint pl. a római koronajóságokat és az egykori regaliákat, melyeket másokra ruházniok lehetett, sőt kellett. Ez azonban nem tiszta ajándékozás útján történt, hanem az elfogadó az adományozó iránti hűségre és a fegyverszolgálat folytatására köteleztetett. E szolgálat megszűntével a birtok élvezete is megszűnt.

Ilyenmü viszonyokból keletkezett a hűbérrendszer, melynek alapfogalma a birtokért, hogy t. i. a birtokos nem bírja tulajdonul, hanem csak ellenszolgálatképen a fegyverszolgálatért, továbbá a személynek, hogy t. i. a birtok az adományozó irányában kötelezettséggel van terhelve.³⁾ Evvel kezdetét vette a közszabadok rendjének feloszlása. Azok, kik hűbérbe kaptak birtokot,

¹⁾ Guizot essais 167.

²⁾ Kaitz IV. 316 ellenkezik Roth. Beneficialwesen, ki azt csak bevett szokásnak, nem szabálynak, törvénynek tekinti.

³⁾ Montesquieu l'esprit des lois XXX. art. 14. Eichhorn § 26.

elkülönítették magukat az allodialis birtokosoktól, kiknek valódi tulajdonuk volt. Ezek földbirtokuknál fogva a községnek, amazok hűbérbé vett jószágaik folytán hűbéruraiknak ezeknek személyes vállalataiban is fegyverszolgálattal tartoztak.¹⁾

A kíséret (Gefolge) rendszere, mely leginkább a király beneficialis vasallusaiból állott, csakhamar a közületi szervezetben is túlnyomóvá vált, s hihetetlen gyorsasággal fejlődött ki. A király személyében jelképezett egység sokkal kézzelfoghatóbb eszme volt, mint az állam eszméje a többi népre nézve, s hiányzott a hazafiság hatalmas kapcsa, mely csak kerületi szervezetre és szűkebb körü viszonyokra volt alapítva. Részint a harcvágy, részint a javak és a kegy utáni kívánság birt sok szabad embert arra, hogy hűbéért fegyverszolgálatba álljon. A hűbéres ennél fogva mindinkább nagyobb jelentőségre vergődött, mert több java, több joga s erősebb támasza volt, mint a szabad embernek. Csakhamar hűbérrendszerre változott a germánok államrendszere; az ősgermán szervezet, mely otthon Mark és Gau szövetségzekre volt alapítva, külföldön elveszté létalapját, a népgyűlések gyéren látogatattak már csak azon okból is, mert a szétszórt közszabadoknak hosszú utat kellett volna megtenniök, míg a színhelyre értek volna, a nemzetségi tagok ritkábban jöttek össze, és az együvé tartozandóság érzete teljesen kiveszett. A nemesek azonban, valamint a kíséret tagjai rendszeresen megjelentek, és ezekkel tanácskozott és határozott a király. A népösszeségből, mely egykor tömegesen jelent meg, idővel nemesek és hadirendek alakultak, melyek csupán csak saját előnyüket tartották szem előtt, és csakhamar a királynak is, ki által felemeltettek, nyakára nőttek. Hasonlókép megtörtént csakhamar az is, hogy egyes hatalmasabb hűbér urak épen úgy, mint a király hűbéri javakat kezdték osztogatni. Az alárendeltség sokféle alakot kezdé öltetni, és a szabadságvesztésnek ideje közelgett.

III. Rómaiak és Germánok.

A király személye iránt való szolgálati és hűségi kötelezettség folytán a nem szabadok és a Rómaiak állása is javult. A rómaiak és germánok közötti különbség már kezdettől fogva nem volt mindenütt egyenlő, néhol a rómaiak megtartották tulajdonul birtokukat, s szabad birtokosoknak tekintettek (possesores), másutt adót és bérleti díjt fizettek (tributarii); legnagyobb résztt azonban a földbirtokkal együtt a földesúr jobbágyaivá lettek, kik-

¹⁾ Hsldt. Wachsmuth.

nek sorsa uruk és parancsolójuk személyétől függött, s a kik dísztelen, testhez álló ruházat és nyírott haj által különböztettek meg. Szabad és nem szabad közötti házasság a szabadot szabadságától fosztotta meg, főleg pedig a római jobbágyokra vonatkozólag állott az elv. A rómaiak épen úgy mint a kíséretnek tagjai (Getreuen) a királyokban védőjükre találtak, és ezen viszonyból csakhamar egy intézmény keletkezett, mely által nemszabadok és féligszabadok (Halbfreie) jog, tisztelet és tekintélyhez juthattak, mivel közel állottak a királyhoz, ez a miniszterialitásnak intézménye volt. Ennél első sorban házi és udvari, nem pedig fegyverszolgálatról volt szó. Az ősi hazában az ilyenmü szolgálatokat kicsiny és nagynál rabszolga (Lite) végezte, a ki gyakran germán, származású, háború folytán fogságba került, vagy adósság miatt szabadságától megfosztott egyén volt. Germán litusok vonultak ki a hadsereggel, a királyok vezetése alatt, ezekhez soroztattak mostan a rómaiak, kik annál könnyebben boldogulhattak. A királyok nemsokára római módra kezdtek élni; Chlodvig, Theodorich, Recared szívesen viseltek római bibort; személyes szolgálatokra az ügyes és simulékony római sokkal alkalmasabb volt, mint a dacos természetü, faragatlan germán, és ilyképen a királyi szolgák egy neme keletkezett. Így származott a lovászmester hivatala, az asztalnok, pohárnok, solymász, a számos majoros, kertész és más egyéb hivatal. Eleintén az ilyenmü tisztség lealázó volt; később azonban a miniszterialisok tekintély dolgában emelkedtek, sőt fegyvereket is biztak a házi szolgálat tevőkre. Burgundi Guntram egy csapat vezérletét is rábizta egy Mummolus nevezetü rómaira,¹⁾ Ekként a különbség a germán és római között mindinkább enyészik, és ama udvari hivatalokra, melyek már-már tiszteletbeli állásnak kezdettek tekintetni, germánok is szívesen ajánlkoztak. A királyról e szokás átment az udvarhoz tartozókra is, és ezek is elkezdtek tartani maguknak udvari tiszteket. Hűbérség és miniszterialis szolgálat ilyképen egyesült a király oldal melletti szolgálat fogalmában; germánok- és rómaiakból egy vegyes osztály keletkezett, melynek elzárkozottsága, fontos előjogai és lassankénti kiterjedése folytán a tulajdonképeni nép lényege és jogai veszni indultak; magában ama osztályban pedig egy új nemesi rend szervezkedett (antrustio in trusta dominica, senior, Than, Capitan). A hűbéres rendszerrel kapcsolatban egy új hivatalrend fejlődött. Az ősi hazában a bírák és hadvezérek a községek által választattak: most azonban a király nevezte ki őket (grófok, comites Schultheiss), a kik is többnyire a király hűveiből vétettek. Mindkét intézmény úgy a hűbéres rendszer, mint a hivatalnoki méltóságok Frankhonból átszármaztak Németországra is; ugyanilyen irányban működött közre az egyház, mint a római intéz-

¹⁾ Toursi Gergely, hist. francorum 4, 36.

mények leghathatósabb előmozdítója, s a királyság fontos szövetségese, mely nagy befolyással volt a germán és római elemek vegyülésére, valamint a jogviszonyok átalakulására, nemkülönben a népszabadság teljes elenyésztere. Egyház és hűbér lőnek az államélet kiváló alapfeltételei, általuk közvetítettett leginkább a germán és rómaiak vegyülése.

A ministerialitás általában azon nevezetes alkotmányt képezte, melynek segélyével föl lehetett építeni a földbirtok-államalkotmányt (Territorialstaatsverfassung), mely névvel leginkább van jellemezve a feudalismus. A szabadságfosztott ministerialisok már a XIII. században levetköztetni iparkodták a szolgaság lánczait, szabad házasságokat kötöttek, különösen pedig azért, hogy részt vettek a hadiszolgálatban. De a letelepedett és szolgaköteles ministerialisok is mindinkább arra törekedtek, hogy polgári lételük határait kiszélesítsék. Megnyerték azon jogot, hogy uraságaik határain belül szabadon rendelkeztek a nyert földbirtokkal; ¹⁾ majd meg azon szabadalmat nyerték, hogy beneficium-vagyonukat, melyet eddig szolgálat-jog (Dienstrecht) szerint, czentül mint hűbért (Lehensrecht) bírassák, ²⁾ miáltal egy nagyszámú néposztály képződött, mely eleinte szabadságnélküliségből az akkori politikai állampolgár-szabadságra felküzdötte magát.

IV. A feudalismus terjedése és előmozdítottatása.

Jeleztük fentebb a hűbérrendszer kezdetleges állapotát. Az eredeti szervezet bomlásnak indult, és az állami közületbe illesztett idegen elemek csak bonyolultabbá tették a fejlődő újabb alakulásokat. Míg Nagy Károly haláláig a közszabadok rendje képezte az állami közület zömét, míg sajátjaul birta politikai jogainak palladiumait a heribanust és törvénykezést (Gerichtsbann) addig a királyság hívei és vasallusai nem emelkedtek hatalomra, s a miniszterialisok le nem vethették még a rabszolgaság bilincseit. Így állott a dolog a Karolingiak idejeig, midőn az újra feléledt császárság segítettve az egyháznak lassankint növekedő hatalma által, uralmát csaknem minden germán állam fölött megalapítá. A kereszténység és a császárság eszméje folytonos hábo-

¹⁾ Henrici IV. dipl. a 1064 ap. Lindenbrogk p. 143: praenomini servientes tali deinceps lege ac jure utantur, quali ceteri eorum conservi praedia sua liberali potestate tenendi infra ecclesiastica, dandi, vendendi, commutandi, praecariandi haeredibus suis relinquendi.

²⁾ Tolner cod. dipl. pol. pag. 61: transactus inter Henricum ducem Saxoniae palatinum Rheni et archiepiscopum Bernensem »bona quae hactenus tenerant jure ministerialitatis in jure feudali receperunt.«

ruknek volt kutforrása, és oly számos tartománynak egyetlen birodalomba való egybefoglalása az alkotmány megváltoztatását is szükségessé tette, mely változtatás a kornak befolyása következtében épen ellenkezőjét hozta létre annak, mint a mit az új császárság eszméjének alkotója Nagy Károly czélozott, t. i. a feudalismus politikai érvényét, terjedését és világhuralmat.

A mint a beneficialis és vasallis intézmények sajátos módon összekötve a feudalismust kifejlődésében elősegítették, a Karolingok idejében még egy harmadik intézmény is iparkodott a hűbérrendszer épületét betetőzni, és az egységes állam összefoglalását elősegíteni, s ez a sérthetlenség (Immunität) volt, a mi eredetileg nem állott másban, mint a szolgálattétel és adózástól való mentességben, későbbben azonban papi és világi javadalmak birtokosainak fenségi jogai összefoglalatjává fejlődött.

Jóllehet Nagy-Károly az immunitás-adományozást szűk határok közé szorította, gyenge utódai alatt nagy mértékben terjeszkedett. Legelsőbb is sikerült az immunitásnak magát a fegyverszolgálat alól fölszabadítania, azon befolyás pedig, melyet az immunitás a törvénykezési viszonyokra gyakorolt, rombolólag hatott az álladalomra s az ugynevezett patrimonialis törvénykezést szülte, mely a feudalismusnak legszivósabb támaszát képezte.

Ezen fejlődés Károly által inkább gátolva mint elősegítve lett; de neki is csak átmenetileg sikerült az álladalom érdekeit megvédeni, s az ezek elleni veszélyeket távol tartani. Utódai alatt pedig feltartóztatlan erővel vivott ki magának tért az immunitás, miben a vasallis és beneficialis viszonyok által nagyban elősegítettett; végkövetkezménye pedig nem volt más, mint az álladalmi rend teljes átalakulása, mely ugyan lassan, de következetesen kifejlődött.

A germánok hadiszervezete a kíséreteken (Gefolge) kívül, mely nem volt egyéb, mint valamely hadi vállalatra való önkényes egyesülés, még a népseregből állott (heribannus), melyhez a kerület (Gau) valamennyi fegyverfogható népe tartozott, kik általános felhívás folytán hadba indulni köteleztettek. Az akkori idők hadjáratai rendszerint rövid tartamuk voltak, úgy hogy a közszabadok földjeik meg nem művelése folytán nem igen szenvedtek jelentékeny kárt. Ha azonban a háboru tovább tartott, a hadi szolgálat igen alkalmatlanná vált a közszabadokra nézve, a mennyiben esetleges zsákmányon kívül semmiféle kárpótlást nem nyertek, holott a király vasallusai és hivei minden háboruból meggazdagodva és hatalmukban gyarapodva tértek vissza. Azonkívül maguk tartoztak gondoskodni felszerelésükről, a mi néhány kapa föld birtokosának nehezére esett, ámbár általános hadi felhívás igen ritkán történt. A viszonyok ezen rendje megváltozott N. Károly alatt, ki háboruival egész Európát a császári keresztény eszmének alávetni törekedett. A sok háboru sok

emberáldozatba került, a hűbéresek e háborukra köteleztettek, pedig még csak fejlődésben voltak. Azonkívül tartózkodott Nagy Károly attól, hogy kizárólag a neki alávetett nagy urakat kényszerítse hadjárataiban résztvenni, mivel átlátta ennek veszélyes voltát az egyetemes monarchiára nézve és azért a hol csak szerét tehette, oda igyekezett, hogy hatalmukat korlátozza és megsemmisítse. Elveihez híven törekedett a heribannus intézményét újra föléleszteni és birodalmának minden részében a fegyverfogható férfiakra jegyzék készíttetett.¹⁾ Minden 12 évet meghaladott szabad egyén e jegyzékbe felvétellett. Minden 3 kapa föld tulajdonosa egy harezost tartozott állítani, kisebb földbirtokosok összeállottak és felszereltek egy embert. Továbbá a hadjárat első három hónapjában mindenki önmagát vagy contingensét tartozott élelmezni. Az önkényes elmaradásra súlyos pénzbüntetés lön kiszabva. Ha a szerencsétlen családapa meg nem fizethette, a bírságpénz helyett gabonát, szarvasmarhát vagy más értékes dolgot tartozott szolgáltatni. Ha pedig erre sem volt képes, akkor elvitték valamely császári uradalomba, hogy gazdasági vagy egyéb munkával rójja le tartozását. Ily zsarnokoskodás folytán a kisbirtokosok tönkrementek elkerülhetetlen volt, mert ha maguk indultak hadba, gazdaságuk otthon tönkre jutott, ha pedig egyedül vagy közösen embert állítottak, adósságokba keveredtek, mivel a felszerelés és élelmezés sok pénzbe került. Egyik oldalról az állam, melynek könyörtelensége aggasztotta és tulajdonukban háborgatta őket, más oldalról a nagy nemesek és hatalmasok, a kik csak azt lesték, miképen foszszak meg őket ősi birtokuktól, sajátosság a korszakban rejlő találkozása a körülményeknek, mely mindenfelé megsemmisíté az addig fennállott kisebb szabad háztartásokat és megfosztá azok birtokosait független állampolgári jogaiktól. Hogy az üldözéstől meneküljenek, a papság és a birodalmi ministerialisok karjaiba vetették magukat; inkább feláldozták szabadságukat és tulajdonukat, csakhogy nyugodt életet folytathassanak.) A mint megszabta Nagy-Károly a heribanusra vonatkozó szigorú törvényeket, szintugy felmentette a papságot és a hozzátartozóit a fáradságos katonaszolgálat alól, minélfogva számos szabad ember tulajdonát az egyháznak adta és annak kezéből ismét mint hűbért nyerte vissza azon célból, hogy ily eljárás folytán meg legyen kimélve a katonai szolgálattól; úgy hogy már 804-ben Nagy-Károly, később pedig Lothar egy rendeletet volt kénytelen kibocsátani, melyszerint előleges engedély nélkül semmiféle szabad embernek nem volt szabad az egyház szolgálatába lépni, szabadság- és birtokvesztés terhe mellett.³⁾ Az

1) Caroli M. capitul. a. 807. c. 7.

2) Hüllman: Entwicklung der Stände in Deutschland.

3) Caroli ett. capit. a. 812. c. IX.

egyház szolgálatába való lépés által, a mi a szabadok részéről tömegesen történt, a heribanus intézménye, a polgári szabadság eme palladiuma szám és erő tekintetében szerfölött csökkent, s csakhamar teljesen romba dőlt. Az állam iránti kötelezettségek, melyek addig aránylagosan voltak felosztva, ezentul mindig kevesebb és kevesebb egyénre hárultak, minek következtében mindig terhesebbekké váltak. Míg máskor 2—3 udvar tulajdonosai szereltek föl egy harcost, addig most, mihelyt ellenség lépte át a határt, még a két holdas földesurnak is fegyvert kelle fognia és néha 2—300 mértföldnyire a hun, cseh vagy dán határra indulnia, míg a püspöki hűbéres, bármennyi földbirtoka volt is, kényelmesen otthon ültetett; még az ut- és hidkészítési munkák alól is felmentette Lajos császár a püspökök hűbéreseit. Nem csoda tehát, hogy ily súlyos szabadság és kényelmes szolgaság mellett mindenki a papságnak vetette magát alá, mely ezenkívül a kebelébe tartozóknak még örök túlvilági boldogságot is ígért.¹⁾

A világi fejedelmek nemsokára utánozni kezdték az egyháziakat, s miután a heribannus amugy is megszűnt, vasallusaik hatalmára támaszkodtak. Arnulf volt az első, ki ilynemű hatalmat teremtett magának, melynek egyszersmind sikerét is köszönhette. Maga aranyszekeres Henrik (Heinrich mit dem goldenen Wagen) a Guelfek őse nem restelt Arnulf fegyvereseihez tartozni; Bajorországban levő 4000 udvarát, melyek a Welfek ősi szabad birtokát képezték, bocsátotta Arnulf rendelkezésére, s vette vissza azokat hűber gyanánt. Általában Arnulf alatt kapott lábra a feudalismus, mely csakis a 10-ik században fejlődött ki teljesen.

A főpapság és a birodalmi ministeriálisok, kik roppant földterületek uraivá váltak, betetőzték a feudalismus szervezetét hűbérek és alhűbérek adományozása által (Lehen, Afterlehen), melyekhez az átruházott vagy erőszakkal kicsikart nemesi jószágok tartozékait is hozzácsatolták, úgy, hogy rövid idő alatt oly jelentékeny számú sereg fölött rendelkeztek, hogy a király vagy fejedelem, kinek első sorban volt érdekében, hogy hadjáratain elegendő kísérete legyen, a jól fegyverezett vasallusokat, a kevésbé tökéletes heribannusnál többre becsülte. A heribannusnál még korábban szűnt meg a közszabadok jog és törvény előtti egyenlőségének alapja, a Gerichtsban. Nagy-Károly idejéig az igazságszolgáltatás lényegileg a nép kezében volt. A község kebeléből választott esküdtek (Geschworne) szolgáltattak igazságot az egyes kerületekben. A birtokviszonyok változtatása azonban itt is csakhamar érezteté befolyását, és nemsokára annyira jutottak, hogy a szegényebb közszabadok az igazságszolgáltatásból, t. i. a bíraskodásból kizárattak. Már Nagy-Károly előtt is meg-

¹⁾ Buchner A. Gesch. von Bayern. II. 178.

történt, hogy békebirónak és esküdtnek csakis egy vir bonus volt megválasztható; ¹⁾ természetes, »hogy« bonus alatt jó vagyis vagyonos ember értendő. A »Gerichtsbann« elvesztével a közszabadok, kiknek kevés vagy éppen semmi földbirtokuk sem volt, második fontos politikai jogukat veszítették el, a jogot, t. i. a törvényszékeknél (Mallstätte) megjelenni és bírászkodni. Midőn Nagy-Károly államintézményeit megalkotá, felismerte az esküdtszékek czélszerűtlenségét, és az általuk elkövetett visszaéléseket, miért is megfosztá ezeket az államhatalomból való függetlenségükből, a mennyiben állami felügyelet alá helyezte, és ily módon az udvari bírászkodásnak egy nemét teremté meg. Ezen eljárásban a nép semmiféle tekintetben sem állta útját, a mi bizonyosága volt annak, hogy a boni viri esküdtszéki intézménye nem gyökerezett már a közszabadokban.

Nagy Károly hatalmas birodalmában a legkülönbözőbb törzsek valának összefoglalva, melyek között a rómaiak és a németek voltak a legkiválóbbak. Minden tartománynak egyenlő állása volt a birodalomban s minden törzsnek bekebelezésénél megerősítette Nagy Károly annak sajátlagos jogait ²⁾ s gondoskodott arról hogy azok feljegyeztessenek. — Így keletkeztek a leges Anglorum, a leges Verinorum, a leges Frisionum és a leges Saxonum. — A birodalom természetes határok pl. folyók alapján kerületekre osztott (Gau), melyek ismét járásokra (Hundertschaft) oszlottak. A kerületek előljárói grófok (Graf) valának, kiket ugyan a király nevezett ki, de kinnél a méltóság csakhamar örökössé vált. Ők képviselték a királyt és gyakorolták jogait a kerületben, elnökösködtek a bíróságokban, intézték és vezényelték a hadat (harczban) s gondoskodtak a törvények és a béke tiszteletben tartásáról. Alattok állott minden Hundertben a Vikarius vagy Centenarius. — A birodalom nagy kiterjedése és a grófok jelentékeny hatalma az új tartományokban alkalmat szolgáltatott arra, hogy visszaéléseket követhessenek el, főleg a heriban és bírászkodás tekintetében. Azonban visszaélések, melyeket a grófok a szabadok ellen elkövettek már Nagy Károly alatt, oly gyakoriak voltak, hogy ő törvényt hozott, mely szerint a szabad ember a grófoknak személyes szolgálatokat a szántóföldeken és szőlőhegyeken nem tartoznak teljesíteni. ³⁾ Nagy Károly halála után, gyenge utódai alatt a helyzet még kedvezőtlenebbé vált és a herbann ugyanint az igazságszolgáltatás a bírák kezében eszközzé váltak arra

¹⁾ Buchner A. G. v. Bayern.

²⁾ Caroli ett capit 768. c. 10. II. p. 14. ut omnes homines eorum legis habeant tam Romani quum et Salici.

³⁾ Caroli M. cap. 783. c. 13. p. 47: placuit nobis, ut illos liberos homines comites nostri ad eorum opus servile non opprimant. — U. o. a. 803. c. 17. p. 121: ut liberi homines nullum obsequium comitibus faciant, nec vicariis, neque in prato neque in messe, neque in aratura aut in vinea.

nézve, hogy a közszabadokat maguktól függőkke tegyék. Az időáramlatban alapuló törvények súlya alatt végtére a katonai és birói szervezet is csak arra szolgált, hogy a feudalismust erősítse és nagygyá nevelje. A feudalismus csirája, mely jámbor Lajos és gyenge utódai alatt gyökeret vert, oly gyorsan és hatalmasan terjedt, hogy 2 nemzedékkal később Lajos halála után számtalan földbirtokos, ki Nagy Károly alatt még szabad ember volt és kinek nem volt egyéb kötelezettsége, mint birtokát az ellenség ellen védelmezni, most néhány egyházi testületet és világi családot volt kénytelen főúranak elismerni és a legkülönfélébb czimek alatt nemcsak dézmnát fizetni, hanem szolgák és jobbágyok módjára még testi szolgálatokat is végezni. A mi pedig még szomorubb volt, ez az, hogy ezen főnemesek az idők folyamában maga a király fölött oly befolyást gyakoroltak, hogy ez kezeikben eszközzé alacsonyult olyannyira, hogy önmaguk és népük által többé mitsem tehettek, hanem csakis a nagyok akaratjából és erejével, ilyképen a kevesek hatalmába került fejedelme nem vezethette többé külső ellenség ellen. Nagy Károly közhasznu rendeletei hatályukat veszítették; a közület javát célzó törvények többé nem hoztattak. A hatalmasok mindegyike azt tevő, a mit akart, s a mi egyéni érdekeinek és önuralmának javára szolgált. A királyra nem hallgattak többé; hiába hitta őket fegyverre az ellenség ellen. Nem létezett közakarát, nem volt erős és kiváló hadvezér, kire hallgattak volna; az erős várak, melyeket a kerület szabadjai a kapitány számára eredetileg a hadi és egyéb felszerelvények megőrzése céljából építettek, bitorlók kezébe jutottak, kik semmivel sem törődve engedték, hogy az ellenség felégette a védtelen szegény nép kunyhóit. A király szerettett volna segíteni, de már nem tehette. Az egykori alattvalók hatalmasabbak lettek nálánál s uraivá nőtték ki magukat; uralkodni tovább csak ugy volt képes, ha tovább is eszköz maradt kezökben; közte és a nép között áthághatlan válaszfal emelkedett, mely lehetlenné tett minden közeledést.

A nem szabadok a középkorban.

A feudalismus gyors fejlődésének következtében, mely a magán és államéletnek csakhamar minden mozzanatát uralta, s azon okok következtében, melyeknek főlebb adtunk kifejezést, s melyek nagy mértékben elősegítették a hűbérállam rendszerét, a rendek teljes felbomlása állott be, mi általános alárendeltséget szült, s a személyhez való viszonyt az illető birtoktól tette függővé.

A jogvesztett néposztályok állapota a feudalizmusból csak nyereséget húzhatott, míg az egyednek egyéni szabadsága a föl felé való alárendeltség folytán csökkent.

Így két irányban működött a feudalizmus, a mennyiben a közsabadok osztályát megsemmisítette, a szabadság s jogfosztotak sorsán pedig könnyített s javított.

Miután a hűbérrendszer befolyását fejtegettük, vissza kell térnünk s az eredeti állapotokból kiindulva szemmel kísérni azon változásokat, melyek a nem szabadok különféle fajai közt beállottak.

A germánok legrégebb idejében már külön osztályt képeznek a nemszabadok (Liten, Lazzen), kiknek, bárha a szabadok politikai jogait nélkülözték, a községnek tagjaiként megvoltak saját jogaik.¹⁾ Egészen szolgálknak csak azért sem mondhatók, minthogy a személy biztosítva volt a védpénz (Wehrgeld) által, mely megillette őket; de szabadoknak sem nevezhetők, minthogy ezen elnevezéssel egy politikai fogalom volt összekötve. Földbirtokukat nem mint szabad tulajdonukat bírták, minthogy járulékok s szolgálatok által volt terhelve, a mint ez már a rómaiak idejében a »Letik«-nél volt, s ez volt tulajdonképen viszonyuknak főjellemvonása. Hogy a »Leti« osztálya hogy keletkezett, arra nézve a vélemények szétágaznak; azt hiszik,²⁾ hogy egyes néptörzsek leigázásából származnak, olyformán, hogy a győzők meghagyták a legyőzötteknek földjeit, de megszorították szabadságukat s szolgálatokra szorították őket.

Ezen »litek«-en kívül szolgálk (Knechte) is voltak a germánoknál, kik között ismét fokozatok különböztettek meg. Kétséget nem szenved, hogy ezen fokozatok legtöbbje nem a legrégebb időkben birja keletkezésének időpontját, s hogy ezek az újabb életviszonyokból kifolyóknak tekinthetők, de legelső csirájok mégis a legrégebb időkben található fel.³⁾

Régi germán szokás volt: a szolgálknak (Knechte) földeket átengedni, hogy azokat saját kezükre műveljék, érték pedig haszonbért fizessenek és szolgálatokat teljesítsenek; e szokást minden törzsnél feltaláljuk.⁴⁾ Különösen az egyház volt az, mely szolgálinak bizonyos bér s szolgálatok fejében földeket engedett át, mire nézve egyébiránt csak a nagybirtokosok példáját követte.⁵⁾

Sok körülmény működött közre, azon osztály számának gyarapítására, valamint viszonyának az államhatalomban osztoz-

¹⁾ Waitz & Bluntschli I. 181.

²⁾ Eichorn I. p. 158.

³⁾ Tacitus c. 25.

⁴⁾ Waitz, Eichhorn.

⁵⁾ A ministeriálisok viszonyairól Fürth, Die Ministerialen.

kodó elemekkel szemben való módosításra. A római birodalomnak a germánok által való meghódításánál, a frankok birodalmában, mely a középkori államalakulás kiindulási pontját képezte, a földterület igazságos felosztására nézve semmiféle rendszer sem létezett. A Góthok és Burgundok a korábbi hódítások alkalmával a földek bizonyos ($\frac{1}{3}$) részét maguk számára foglalták le, míg a többi a tulajdonosok birtokában maradt.¹⁾ A frankoknál másképpen történt a honfoglalás. — Chlodwig fegyvertársai azon reményben jöttek Galliába, hogy egyenlően fognak majd a zsákmányban osztozkodni, de az eredmény nem felelt meg várakozásaiknak. — Egyesek roppant zsákmányt ragadtak magukhoz, míg a nagy tömeg igen keveset vagy éppen semmit sem kapott. Ennek folytán a hódítók között csakhamar létrejött a szegények és gazdagok közötti nagy szakadás. Ebből aztán természetesen következett, hogy azon közszabadok, kiknek nem volt birtokuk, szolgaságba jutottak; és itt oly körülménnyel találkozunk, mely már a plebsnek polgári jogokért való küzdelmében is előfordult; ez t. i. az adóssági törvény. Mi sem képes a birtokviszonyok állása felől valamely országban jobb felvilágosítást nyújtani, mint annak adóssági viszonyai és a szokásos kamatláb. A kamatláb magassága biztos mérve a vagyontalanok nyomora és elnyomatásának, valamint a gazdagok fényűzésének és az uzso-ráskodásnak.

Azon korbeli emlékek, melyek körül néhány kötelezvény fennmaradt, felvilágosítást nyújtanak nekünk ezen korszak kamatlába felől.²⁾

Kitetszik ebből, hogy az adós kötelezte magát: 1. évenkénti $33\frac{1}{3}\frac{0}{0}$ fizetésére. 2. hogy egyetlen évi kamat meg nem fizetése esetére a tőkének kétszeresét fogja megfizetni.³⁾

A $33\frac{1}{3}\frac{0}{0}$ -os kamatláb úgy látszik szokásos volt, mert nemcsak, hogy alacsonyabbal nem találkozunk, hanem más adatokban is előfordul a fentebbi kötelezvény-minta.⁴⁾

¹⁾ Jornandes

²⁾ Markulf II. »Domino suo illo ille constat me a vobis accepisse et accipere debere. et debeo hoc est solidos tantos pro quos solidos spondeo me quondam ipsos post me retinuo (addig míg a tőkét le nem fizetem) annis singulis per singulos triantis vestris partibus esse, rediturum. Etsi hoc facere contempsero aut exinde negligens apparuero ad duplum ipso locario (a kölcsönt vagy az adósságot) vobis reddere spondeo. Et quomodo de mia proprietate ipsos solidos vestros reddere potero (mihelyest az adósságot leróhatom) hanc cautionem a vobis recipiam.

³⁾ A kötelezvény feliratából (domino) azt lehetne következtetni, hogy valami nem szabad egyén rabszolga vagy jobbágy az illető, ki e feltételek mellett vesz fel kölcsönt de ezen következtetés téves volna. A »domino« szó kétségen kívül nem ok nélkül áll ottan, mert azon értelme van, hogy az adós a hitelezővel szemben alárendeltségi viszonyba jut.

⁴⁾ L. Lindenbrog Nr 143, Baluzius III. 421. ibid §. 548.

Ha már most valamely adós sem a törvényes kamatot, sem a kétszeres tőkét lefizetni nem volt képes, akkor életével adózott és hitelezőjének rabszolgájává lett.²⁾

Ha valaki legnagyobb inségében pénzt köleszött egy másiktól és azt nem fizethette vissza, akkor hitelezőjének a szoros értelmében rabjává lett, és még kegyelemkép kellett tekintenie, hogy így menekül, mert ha törvény elé kerül a dolog, bizonyára annak adatott volna el, ki érte a legnagyobb összeget ajánlotta volna. Ezenkívül a hitelezők iránti kötelezettségeken kívül a törvény iránti tartozások is nyomasztók voltak, melyek szolgaságot vontak magok után.

Ha ugyanis valaki egy elkövetett büntett miatt a reá rótt birságpénzt lefizetni nem volt képes, rabszolgájául kötötte le magát annak, a ki ezt érte lefizette.³⁾

A földbirtokosok rendszerint ily uton jutottak rabszolgákhoz, s nem szorult gyilkosságra; egy egyszerű lólopás is elég volt arra, hogy súlyos pénzbírságot vonjon maga után, melyet a tettes lefizetni képes nem lévén, szabadságát volt kénytelen odaadni.⁴⁾

E mellett gyakran megtörtént, hogy a bíróságok a körülményekhez képest majd időleges, majd örökös szolgaságra ítélték valakit, ha az okozott kárt sajátjából megtéríteni képes nem volt.⁵⁾ De nem csupán egyesek iránti és a törvények által megszabott adósságok és tartozások voltak azok, melyek szaporították a nem szabadok számát. Előfordult az is, hogy a szegényebb sorsuak pénzszükségben lévén, szabadságukat eladták.⁶⁾ Mindazon családi bajok, melyek ma a szegények házába vagy a kórházba vezetnek, minden polgári per és végre minden főbenjáró büntett, melyben az elítélt a magas birságösszegeket lefizetni nem képes, a merovingok alatti időkben szolgaságokkal végződtek.⁶⁾

¹⁾ Baluzius II. 446. függelék Markulfhöz 16: »Domino fratri illo ille Omnibus non habetur incognitum qualiter mihi gravis necessitas et natus pessimas (rosz helyzet) oppresserunt et minime habes unde vivere vel vestiri debeam. Propterea ad petitionem meam mihi non denegasti nisi ut in summa necessitate mea argentum vel acto tuo (liesamictu) valente solidos tot in manu mea mihi dedisti et ego minime habeo unde ipsos solidos tuos tibi reddere debeam. Propterea abnoxiationem de caput ingenuitatis meae in te fieri et affirmare rogavi ut quid de mancipia originalia vestra facitis (mire született tulajdon rabszolgáddal tenni jogosulva vagy) tam vendendi, commutandi, disciplinam imponendi ita et de me ab hodierno de liberam et firmissimam in omnibus potestatem facienda habeas.

²⁾ Baluzius II. 421.

³⁾ Baluzius II. 467.

⁴⁾ Baluzius II. 562.

⁵⁾ Toursi Gergely hist. francorum. VII. 45. elbeszéli az 585. évből, hogy általános éhség idején a szegények seregenként adták oda szabadságukat egy darab kenyérért

⁶⁾ Hl. Gfrörer. Zur Geschichte Deutscher Volksrechte.

A merovingi korszakban levő adóssági intézmények élénken emlékeztetnek Athen és Róma állapotára közvetlenül azon idő előtt, midőn a gazdagok és szegények, a plebejusok és eupatridak között a harcز kitört. Ha ily esetekben sikerül egy oly vezérre szert tenni, ki ügyes, okos, tetterős és becsületes (Solon), mert a nagy tömeg — vis experts consilii mole ruit sua — sohasem képes önmagát felszabadítani, rendesen politikai egyenjogúságra vergődnek, ha azonban erre nem képesek, hovatovább egy többé vagy kevésbé nyomasztó olygarchia keletkezik. Utóbbi eset állott be a frankoknál is. Nemcsak a túlszigoru adóssági törvények maradtak érvényben, hanem még a szegénysorsu szabadok mindinkább növekvő száma ezenfelül elveszté azon ősi politikai jogát, hogy az esküdtszéki biráskodásban résztvehetett és a törvény-széknél mint bíró megjelenhetett.

És midőn a birtokviszonyokban eme változások beállottak és a szegényebb sorsu szabadok mindinkább szolgaságba süllyedtek, az esküdtszékek intézménye is nagy átalakuláson ment keresztül.

Mint már említettük, a »boni viri« befolyásuk által a szegényebbeket az esküdtszékekben való részvételtől lassankint kiszorították és evvel egy fontos lépés történt arra nézve, hogy a birtok és gazdagság a hatalommal egyetértelműnek vétessék s tüntetessék fel. Egyuttal azonban tetemesen csökkent ezen esküdtszékek tekintélye a nép előtt és annyira elveszté jelentőségét, melylyel eredetileg mint egyenlő szabadság biztosítóka birt, hogy Nagy Károly nem talált ellenkezésre, mikor a »boni viri« biróságait megszünteté és helyette az udvari biráskodás intézményét hozta be.

Még egy körülményre kell kiterjeszteni figyelmünket, mely elősegítette a nemszabadok megszaporodását, t. i. a határnépekkel való számos háboruk és annak következtében a sok fogoly; azonkívül az akkor a papok által még buzgón terjesztett hit, hogy a birtok- és szabadságnak valamely szent részére való odaadása által örök üdvösséget szerez magának az ajándékozó.

A nemszabadok sorsa és eredeti állása.

A nemszabadok sorsa igen nehéz volt, miután semminemű törvény védelme alatt sem állottak. Ha uruk megölte valamelyiküket, nem tartozott felelősséggel semmiféle bírónak, legfőlebb egyházi vezeklést kellett teljesítenie; nyilvánosan vásárra hurcolták őket, a hol bárki megvehette. A germán őskor egyáltalában

jognélkülínek tekintette a rabszolgát urával szemben, azaz egyszerűen tárgynak, vagy miután élő jószág rendszerint marha fogalma alá kerül, nem egyébnek mint marhának.^{1) 2)}

Másokkal szemben bizonyos védelemben részesítette ugyan a régi germán törvény a nemszabadot, csakhogy nem mint egyént, hanem mint urának jószágát, minthogy a törvény biztosítani és védeni rendelte mindenkinek tulajdonát. Az ur azt tehetette szolgálójával a mi neki tetszett, megölhette.³⁾

A rabszolga meggyilkolásáért az ur felelősségre soha sem vonathatót, s ha azoknak bántalmazása régente nem is volt gyakori a római történetíró tanúságaként, kétségen kívül joga volt hozzá. A tulajdonosnak azon szolgálói szerződésben, melyet elszegényedett és kétségbeesett szabadok kötöttek, rendszerint a korbácsütéseknek is alávetették magukat. Ugy szintén eladhatta az ur rabszolgáját önkénye szerint a hova és a kinek akarta. Tacitus beszéli,⁴⁾ hogy azon szabadok, kik szabadságukat koczka-játékban elvesztették, külföldre szoktak eladatni, mivel uraik e szerencsétlenek láttára szégyenlették volna magukat azon mód miatt, mely által őket megszerezték. Ily körülmények között a rabszolgakereskedés természetes dolog vala, míg az egyház teljes hatalmával nem lépett fel ellene.

A rabszolgák miut jobbágyok kötelesek voltak földesuraiknak dézsmát fizetni minden élelemszerből, még a kender, répa, méz, tojás és tyukokból is. Azonkívül szerfölött terhes földbérletet — pénzt vagy gabonát — tartoztak fizetni, mi rendszeren a termés $\frac{1}{3}$ -a, gyakran $\frac{1}{2}$ volt. Azért hogy a nyáját a közlegelőkön legeltethették, bizonyos összeget fizettek vagy más szolgáltatást teljesítettek. E szolgáltatások legsúlyosbika volt: a robot. A nem szabadoknak egy osztálya hetenként csak 3 napot dolgozhatott maga számára, a másik 3 napon át az uraság részére volt kénytelen dolgoznia, mások ismét földesuraik részére bizonyos földeket vagy szállókat tartoztak megmivelni, számukra igavonó marhákat szolgáltatni, futárszolgáltatásokat teljesíteni, 18 mértföldnyire fuvarozni, meszet égetni, házat építeni és mindenféle mesterembermunkát végezni.⁵⁾

A jobbágyok főfoglalkozása azonban a földmivelés és szarvasmarhatenyésztés volt, de más munkára, főleg kézművesi mun-

¹⁾ Lex salica § 47. 1: »si quis servum aut ancillam, caballum vel bovem aut qnamlibet rem cum alterum (azaz sub alterius potestate) agnovit mittat eum in tertia manu.

²⁾ Bavaria § 15 1. Walter corp juris I. 353.

³⁾ Tacitus Germania cap 25: verberare ac vinculis et opere coercere rarum: occidere solent non disciplina et severitate sed impetu et ira nisi quod impune.

⁴⁾ Germ. 24

⁵⁾ L. Buchner A. G. v. Bayern.

kákra is alkalmaztattak, mivel önálló kézművesek a középkor első századaiban még nem léteztek, hanem minden mesterség a földműveléssel volt kapcsolatban, úgy hogy a földbirtokosok az ilyen munkálatot mint jobbágyaik mellékfoglalkozását tekintették, a mint azt még mai napon is látjuk Oroszország és Amerika némely pusztá vidékein.

A kinek nagyobb jószágga volt, tartott magának mindenféle mesterembert, kik neki és háznépének mint sütők, mészárosok, szakácsok, serfőzők és vinczellérek szolgáltak, mint kovácsok, szij- és kerékgyártók házáat és udvarát rendben tarták, mint szabók és cipészek a ruházatról gondoskodtak.

A gyapju- és vászonszövetek készítése jobbára a nőjobbágyoknak volt teendője. A király, püspökök, klostromok és grófok nagy birtokain ezeken kívül aranyművesek, üvegesek, borbélyok, pajzs- és lándzsakészítők is tartattak. Mindezen kézművesek jobbágyok voltak, uraik engedelmé nélkül másnak nem dolgozhattak, habár az alsóbbrendű jobbágyok sorából kiemelkedtek, törvény előtt mégis csak úgy tekintettek mint a mazok.

Mindezekkel azonban nincsen még kimerítve az alsóbb néposztályokat ért lealacsonyítások sora. — Egy oly körülményre térek most, mely látszólag ártatlan, mégis gyászosabb hatással volt, mint mind az említettek együttléve és egész falvakat vitt rabszolgaságba. Ugyanis szokásos lett, hogy szegények, ha valamely vagyonos embertől pénzt vettek kölcsön, kamatok helyett, melyeket többnyire megfizetni nem voltak képesek a hitelezőknek, jobbágyi szolgálatokra kötelezték magukat.¹⁾ És ez volt a robot kezdete és eredete.²⁾

A jobbágyok elnyomatása megfelelt a középkor durva jellegének, eltekintve attól, hogy semmiféle jogok birtokában nem voltak és a hadi szolgálatból is ki lettek zárva. — I. Lothar császár még a jobbágyok papi rendbe felvételét is megtiltotta, sőt nősülők is csak uraik engedelmével volt szabad,³⁾ mely esetben azonban, a házasságból eredő gyermekek az uraság tulajdonának tekintettek. — A hadi szolgálatból való kizárás a jobbágyoknak szerfölötti szaporodása volt következménye, úgy hogy a földesurak, kik ellátásukról gondoskodni tartoztak, sokakat közülök oly feltétel alatt, hogy nekik bizonyos adót — Leibzins — fizessenek, szabadon bocsátották, azonban ezen szabadságoltak (Freigelassene) tovább is megmaradtak a földesur védhatósága alatt, a mi nagy előny, sőt jótétemény volt, főleg ha a védnök püspök vagy apát volt. Még szabad emberek is, a grófok folytonos zaklatásai és a

¹⁾ Baluzius II. 42 I.

²⁾ Gfrörer zur G. d. Volksrechte

³⁾ H. I. Buchner A. G. v. B. II. 226.

hadi szolgálat fáradalmi miatt, az alárendeltségnek ezen neműt többre becsülték a szabadságnál.

Azonkívül, ha csak pontosan fizették a testadót, szabad tulajdonszerzési képességük is megvolt és e tekintetben a szabaddal egyenlő joguk volt. Csupán a testadót tartoztak ők, valamint nagykoru utódaik védnöküknek megfizetni.

A határvidékek földmivelő népe, mely a germán törzsek által meghódított, azon alárendeltségi viszonyban, melyben előbbi urához állott, a germán uralom alatt is megmaradt, csakhogy ezen nép helyzete, a nyelv, szokás, valláskülönbség, valamint uraik fajgyűlölete folytán, alárendeltségből jobbgátsággá vált.¹⁾

Azokban a nemszabados elnyomatása vagyis rabszolgasága nem tarthatott sokáig, mivel az államélet fejlődéséhez oly tényezők járultak, melyek a nemszabados állását a többi állampolgárok irányában megváltoztatták és könnyebbitették.

De mielőtt ezen gazdasági és társadalmi okokból eredő tényezők befolytak volna, lényegileg a néposztályok viszonyára az egyház volt az, mely az elnyomottaknak pártját fogta és sehol sem mutatta ki fényesebben eszményi oldalát, mint a középkori rabszolgák emberi jogainak elismerésérti küzdelemben. Szüntelenül munkálkodott a papság a rabszolgák sorsának javításán és egyedül övé az érdem, hogy végre az emberi és isteni jog győzedelmet aratott. A keresztény irodalom kezdetétől fogva buzgólkodott a papság és főleg a szerzetesek a rabszolgaság utálatos szokása ellen. Az ó-kor összeroskadt; germán államok keletkeztek romjain, de a rabszolgaság továbbra is fennmaradt.

És a papság, mely most a király oldala mellett ült mint tanácsadó és a mely országos renddé vált, megújítja fáradozásait a rabszolgák érdekében, csakhogy nagy akadályokkal kellett megküzdenie. A társadalom egész szervezete, a földbirtok elosztása, azon tény, hogy a kard és az erőszakos hódítás alkotja meg az új államokat, az iparosztály teljes hiánya, a rabszolgaságnak teljes mértékben való gyors eltörlését meg nem engedék; egy ilyen rendszabály a bajt még csak súlyosbította és megszámlálhatlan bonyodalmat okozott volna. Csak lassanként, óvatosan, lépésről lépésre lehetett a társadalom újjászervezéséhez látni. Mindenekelőtt csak arról lehetett szó, hogy a rabszolga élete urának dühe ellen védve, biztosítva legyen, de csak a VII-ik században sikerült a papságnak oly czikkel hozni a törvénykönyvekbe, mely védte a rabszolgák életét.

¹⁾ Minden meg volt irányukban engedve Maga Ditmar (Verhältnisse in der Lausitz, Böttger Gesch. v. Sachsen I. 143) püspök, egy különben okos ember azt mondá: »A szláv parasztok engedelmeskedjenek, csak szénával kell étetni mint az ökröket és fegyelemben kell tartani mint a szamarakat.«

Hogy a rabszolgaság a kereszténység daczára sokáig érvényben maradt, onnan is magyarázható, hogy a keresztény bölcsészet Aristoteles tanainak befolyása alatt állott, melynek egyik elve volt, hogy a rabszolgaság az emberi természetben leli indokát, mely felfogást egyébiránt az ó-testamentom is elősegítette.

Parasztok és jobbágyok.

A földművelő lakosság között idővel az osztályok összeváltása, a létező jogkülönbségek kiegyenlítése fordult elő, úgy hogy a régi szolgaság és a paraszt-szabadság közé a függés bizonyos gyöngédebb neme, mely részint a személy, részint a birtok berkötelezettségén alapult, ékelte be magát. Ezen új jelenség a szolgaságot legnagyobbbrészt megszüntette, de a parasztok szabadságát nagy mértékben csökkentette. Más foglalkozások s az ezekkel összefüggő életkörülmények is oda vezettek, hogy ama alárendelt emberek nagyszámu osztályából nem kis rész kivált, mely aztán a vele rokon elemekkel ismét egyesült s ezáltal új osztály-alakulásoknak vetette meg alapját. Ilyenek voltak például a városok polgárai, kiknek kifejlődése visszahatott a falusi lakosság alantabb rétegeire.

A mily mértékben a germán államokban a mivelődési állapotok fejlődésével a nemszabadok sorsa javulásnak indult, úgy hogy azok már a 12. században főleg déli Németországban gyűrűlni kezdettek, ugyanazon mértékben súlyosbodott a közszabadok állása és erre vonatkozólag két körülményről tettünk említést, melyek különös befolyással voltak ezen tényre nézve. Erőteljes centralisatio hiányánál fogva a feudalismus gyökeret vert és mindenütt érvényre jutott.

A közszabadok a törvénykezési jog (Gerichtsbann) és fegyverjog (heribann) hanyatlása következtében függőkké lettek és az idők folytán ható törvények nyomára annyira feloszlásnak indította a nemzet ezen alkatrészét, hogy a szabadok egy része szerencsés körülmények által segítve a hűbéruak számát gyarapította, míg a legnagyobb része a nemszabadok illetve most már a jobbágyok osztályába jutott. Azon örökös háborus állapotban, mely a középkort jellemzi, a fegyverképeség vagyis a jog fegyvert viselhetni roppant fontosságu volt az osztályok fejlődésére nézve. A drága, nehezen megszerezhető fegyverzet nemsokára különböztető jelt képezett a szegényebb közszabadok és a gazdag hűbéresek között, mely utóbbiakból a lovagrend fejlődött; a kizárólagos fegyverforgatási jog ellentétben a földművelő vagy iparüzéssel, teljes érzefegyverzetben való lovas hadiszolgálat, melyhez a külön-

féle diszszolgálatok és gyakorlatok — nemkülönben a későbbi harczi játékok (Turniere) tartoztak — voltak kiváltképen azon okok, melyek által a szabadok között a szegényebb sorsuak teljesen elnyomattak. Az osztályok közötti különbség, a foglalkozás különbsége és a hozzá kapcsolt nagyobb és kisebb tisztelet alapján keletkezett.

Azelőtt minden szabad ember a sorhadban hadképes és fegyverjogos volt, a lovasoknak nagyobb jelentőségek nem volt; most azonban a közös fegyverbecsület ezen teréről a szegényebb közsabad, ki hűbér nélkül allodialis kis birtokára szorulva a hűbéresek közé lépni nem akart, vagy nem tudott, visszavonult, főleg ha nem fegyverszolgálat, hanem iparral vagy földműveléssel foglalkozott.

A hűbéresek azonban fegyveres foglalkozásuk miatt magasabb rendűeknek tekintették magukat mint a többiek; a jogcsökkenés és jogszabadalom között nem voltak többé feltalálhatók az igazi szabadok, nem a fegyverbecsület.

Mindazok, kik kellő időben nem csatlakoztak a lovas hűbéresekhez s meg nem szerezték a fegyverbecsületet maguknak, tulnan állottak ama válaszfalon, mely mind magasabbra emelkedett a büszke lovagkatoná és a lenézett gyalogos között. Azon körülményből, hogy a fegyverképes férfiak egy része lóháton harczolt, egy magasabb rendű osztály öröklött előjoga fejlődött, nemkülönben azon igény is, hogy csak azok részesüljenek ezen osztály kedvezményeiben, kik hozzá tartoznak. Így a szabadoknak azon ősi előjoga, hogy a peres ügyet törvényes párviadalban éles fegyverekkel dönthessék el, a lovagok előjogává vált, holott a közönséges gyalogos csak bunkóval vívhatott.¹⁾

Már midőn IV. Henrik fellázadt hűbéresei ellen hadba indította fegyveres földnépét, a fegyverfogás joga annyira ki volt fejlődve, hogy Zähringeni Berthold minden foglyul ejtett fegyveres parasztot megesonkíttatott.²⁾

A középkori társadalmi és politikai élet súlypontja a hadi szervezetben nyugodott, s mihelyt a szegényebb sorsu szabad ember nem tartozott a katonai kötelekbe, az állam által többé nem támogatva a hadirend szolgaságába jutott; egyúttal a heribanus elenyészett, mi akkor állott be, midőn a háborúk gyakoriabbakká és költségesebbekké váltak, és midőn a kisebb szabad birtokosok, hogy a hadi szolgálattól meneküljenek, szabadságukról mondtak le, egyszersmind kezdődött a feudalismus tömörülése, mely oly sokáig uralkodott a középkorban.

¹⁾ Beaumanoir contes de Beauvaisis Ch. 64. Colvekerle qui in terra sua servitutem induxit quae colvekerlia vocatur per quam populares adstrinxit ut arma nullus nisi clavus deferret et inde colvekerli dicti sunt: Dufresne Colvekerlia

²⁾ Stenzel Fränkische Kaiser I. 439. 442.

A fentebbi körülmények befolyása alatt a szegényebb sorsú közszabadok a jobbágyok osztályába süllyedtek, kiknek sorsa ugyan a papság befolyása, és más gazdasági okok hatása folytán némileg mégis javult.

A pénz és egyéb adókötelezettségek, melyek azelőtt a személyt illették, most inkább magára a földbirtokra nehezedtek mi egy domanival-állam eszméjének, mint az a középkorban kifejlődve volt, teljesen megfelelt.

A parasztek tagolása.

A soktagú egyenlőtlen német államszervezetben, melyben a feudalismus legtisztább és legtökéletesebb alakjában fejlődött ki, lehetetlen még csak a legkisebb időszakra nézve is a földművelő alsóbb népség állapotát teljesen jellemezni és a félig és teljesen elnyomottak jogállapotának árnyalatait körülírni, mely okból a közönséges megnevezés szerint a középkor valamennyi félig vagy teljesen elnyomott osztályát a »parasztek« nevezete alatt fogjuk egybefoglalni, mely megnevezés általánosan el van fogadva. A »paraszt« (Baro, barus, baur) szónak a középkorban nem az a szűk értelmű jelentősége volt, mint mai időben, hanem általános fogalom jellegével birt, mely magában foglalta minden földművelőt, ki idegen föld birtokában és használatában volt.

Eredetileg a középkor első felében a paraszteknek öt osztályát különböztették meg; ugymint: 1. A birtokparasztek (Gutsbauern Coloni), kik között szabadok és nemszabadok voltak. A szabadok közülök földműveléssel foglalkoztak, kik, mivel kevés földbirtok fölött rendelkeztek gazdag kolostorok és apátságok, vagy királyi jószágok részleteit, végre gyakran még nagy birtokok földjeit (Hinterfelder) vették időleges vagy örökös haszonbérbe, a miért azután szolgálatot teljesítettek vagy természetnyekkel fizettek. A birodalom szigorú központi hatalma mellett és békés időben meglehet, hogy az örök haszonbér már akkora fejlődésre tön szert, mint az ma Angliában létezik, de a korszakban rejlő okoknál fogva csak arra szolgált, hogy a feudalismus malmára hajtsa a vizet. Azon nemszabadok, kiknek nem volt birtoka, idegen jószágok haszonvétele után éltek, melyekért a földes uraságnak lekötöztetettjei lettek. Ezen parasztek épügy, mint a jobbágyok elajándékozhatók voltak, tehát a földbirtokhoz le voltak kötve, mely tekintetben a magyarországi parasztek sokkal jobb helyzetben voltak, a mennyiben szabad költözködési joguk meg volt, mely tőlük csak a nagy parasztlázadás után a

XVI. század kezdetén vétetett el. A precariaris (Colonen) rendszer, a kisebb szabad föltulajdonosokra nézve, folytonos átmenetet képezett az önállóságból az alávetettségre. Erősebben mint valaha igyekeztek a világi és egyházi urak, mióta megismerkedtek az uraság kellemes előnyeivel, arra, hogy a területükön lakó szabadokat földesuri hatóságuk alá kerítsék. A mint a többi rendekre nézve, a földesuri jog fenhatóság az országos hatalom alapjává, kútfejévé vált, úgy az erősbödő fejedelmek is a szomszédos szabad allodialis birtokokat először is a földesuri jogfenhatóság alá vonni igyekeztek, hogy annál könnyebben vonhassék aztán az országos fenhatóság alá. Valóságos szerződés alapján parasztokká alaasonyították őket, ¹⁾ átengedték nekik részint jószágaikkal határos pusztá (nem mivel) földterületeket örök haszonbérbe, ²⁾ hogy ezáltal egyszersmind elősegítsék a földmívelést, vagy már berendezett majorságokat adtak át nekik szintén örök haszonbérbe, ³⁾ mindkettő azon föltételhez volt kötve, hogy bizonyos szolgálatokat teljesítenek és a föld terményeiből bizonyos részt átadjanak. A teljesen szabad kisbirtokosok száma ilyképen igen gyorsan apadt, mert később, midőn a fentebb említettek a földesurak alattvalóinak tekintettek, nem a királyi bíróságoknak voltak alávetve, hanem a földesuri bíróságnak (Patrimonial-Gerichtsbarkeit). ⁴⁾ Sőt még a szomszédos szabad birtokosok is (Freisassen), kiknek a földesur nem adott volt örökbérbe földeket, azon körülmény miatt, hogy nem lévén saját legelőjük, marhájukat a parasztok közös legelőjére hajtották, a földesurnak bizonyos természetmennyiség részét átengedésére voltak kötelezve, ⁵⁾ a mi elég alkalom volt arra, őket az urbéri bíraskodásnak alávetni és jobbágyokká tenni. A birói hatalom szintén eszközzé vált a földesurak kezében a bérlők és jobbágyok szabadsága megszorítására, olyképen, hogy azok tulajdonjoguk tekintetében is bizonyos szolgálatokra köteleztettek és az urbéri bíraskodás elismerésére kényszerítették. Magok a parasztok azon időtől fogva, hogy közös földesurok és birájok volt, különféle terjedelmű falukba soroztattak. ⁶⁾ A parasztok egy más osztályát képezték a tör-

1) Adalberonis archiepiscop. Hamburg dipl. a 1143 apud Lindenbrog p. 153: »erat nobis haec cum colonis conventis.«

2) Ibidem: ut quotquot ibi mansi habeantur, totidem nobis a possessoribus, quorum quolibet anno denarii persolvantur quo praedium non suum sed ecclesiae et nostrum este profiteantur.

3) Philippi de Hohenfels dipl. a 1263 ap. Guden cod. dipl. T. 1 p. (99): »si ecclesia (Maguntina) aliqua bona proprietaria alicui colono locavit nisi jure hereditario . . . .«

4) Ottonis I. dipl. a 957 ap. Lindenbrog p. 130: »habeat potestatem Adaldeg (Archiepiscop. Hamburg-Bremensis) successoresque ejus super liberos in expeditionem sive ad plantum regis.«

5) Regist. Prum ap. Hontheim I. p. T. 664.

6) Conradi comitis palatini dipl. a 1198 apud Tolner cod. dipl. Pol. p. 53: »Villarum Dippach et Manninpach universitati.«

vén y j o g - p a r a s z t o k (Gerichtsbauern, Sachbauern), kik már szabadabb állást foglaltak el, a mennyiben felettök csak saját keblökből választott bírók ítélhettek, különösen akkor, ha a per tárgya valamely földbirtok volt, az alperes pedig szabad paraszt, már szakértelem kedvéért is szabad parasztot választottak bíról (Schöffen, az esküdszékek első csirái). Azon alapelnél fogva, melyszerint csak egyenrangúak bírászkodhatnak egymás fölött, földbirtok nélküli szabadok nem választattak bírának, mely intézmény következménye növelte még a különbséget birtokos szabadok és birtok nélküli szabadok között és bontószerként hatotta át a szabad paraszttrendet, úgy hogy ez könnyen zsákmányává lett a feudalismusnak.

3. A 3-dik osztályt képezték az állami, birodalmi parasztok (Reichsbauern), kik fejedelmi és királyi birtokok haszonvétele által szolgálati viszonyba lépve a 4. territorialis és 5. ezimes (Territorial-Titularbauern) paraszttal, a feudalismus keretébe tartoztak.¹⁾

Sajátságos, hogy Magyarországon is találkozunk azon körülménnyel, hogy a »jobbágiones« Nagy Lajosig a királyi adományok főhaszonélvezői voltak és csak 1351 óta kezd a jobbágy és pórnev egyértelművé lenni.

Az alsóbbrendű nemesség és a parasztosztály között kezdetben teljes megkülönböztetés nem létezett. Csak lassan fejlődött a főnemesség a királyok udvari és később birodalmi ministerialisai és a nagyobb allodialis birtokosok vegyületeiből, a köznemesek pedig a nagy hűbéresek udvari és később országos ministerialisai, valamint a kisebb allodialis birtokosok vegyületéből. Csakis a 15. században történt a tulajdonképeni megkülönböztetés parasztok és köznemesség között; addig léteztek még teljesen szabad parasztok, azontúl csak személyileg szabad parasztok, kik azonban már teljes szabadsággal nem bírtak. Láttuk már, miképen vesztették el a parasztok a fennálló és fejlődő intézmények hatása alatt szabadságukat. Olyan földesuri község, melyben a nagynemesség felségjogokat gyakorolt, eredetileg kevés volt és a szabad falvak képezték a túlnyomó számot.

Ezen falvak szabadsága igen jelentékeny volt, mert mind egyike majdnem teljesen független közületet képezett. Még ma is találunk Ditmarsch, Yewer és Frieslandban vagyonos és mivel parasztosztályt. Magyarországon a köz-, vagyis a bocskoros nemességnek legujabb időkig közvetlen befolyása volt a megyei gyűléseken, sőt mint hallgatók az országgyűléseken is részt vehettek; így az akkori német teljesen szabad paraszttal is joguk volt megjeleneni az ország rendjeinek gyűlésein, sőt némely terü-

¹⁾ Goldast Alleman. T. II. P. I. Nr. 39 p. 51, Nr. 41 p. 52 Hsld. Hüllmann G. d. E. d Stände in Deutschland.

leteken negyedik alkotmányos rendet képeztek. Abból, hogy a teljesen szabad parasztok nemesek voltak, magyarázható meg, miért létezett a középkorban majdnem minden községben annyi nemesember, kik azonban később a keresztes háborúk után kihaltak vagy elvesztek. Az alsóbb nemességnek a paraszt osztálytól való elválására a keresztes háborúk kétségtelenül jelentékeny befolyással voltak. A keresztes hadjáratokban számos, teljesen szabad parasztlóvag vett részt, a ki sohasem tért vissza; örökségüket utódaik jelentékeny jószágokká kerékítették ki és most ezen jószágok birtokosai megkülönböztetni kezdték magukat a teljesen szabad parasztoktól, mihez még az eredetileg egyenlő nagyságu földbirtok feldarabolása járult, úgy hogy ez is oka volt a szabad községi szervezet megsemmisülésének. Ennek folytán számos szabad ember, ki nem emelkedhetett vagy emelkedni nem akart a lovagok osztályába, a parasztok közé sülyedt.¹⁾

A középkori rendek társadalmi és politikai életében beállott ezen változások keletkezésükben a hűbérrendszerre vezethetők vissza, mely a parasztokra is kiterjedt bizonyos tekintetben, a mennyiben ezek földesuraik kezéből paraszt hűbéres jószágokat nyertek, melyekért ugyan nem hadi szolgálatot, hanem adókat, dézsmát, robotot teljesítettek, nemzetgazdasági tekintetben tehát a parasztoknál is lehet szó hűbérrendszerről; igaz ugyan, hogy politikai jogaik, fegyverképességük, hadi szolgálatuk nem volt és természetes, hogy azon zord felfogás értelmében, mely a középkort jellemzi, miszerint csak a hadi szolgálat nemesíti a férfit, a parasztosztály elnyomatása bevégzett tény vala, mihez még azon körülmény is járult, hogy a hadi szolgálat súlypontja az egész középkoron keresztül a lovasságban rejlett.

A parasztrend terhei es növekvő elnyomatása.

A mint a megelőző fejezetben kifejtettük, a nemszabadok a papság fáradozásai folytán a rabszolgaságból és gazdasági okoknál fogva sanyaru állapotukból kiszabadítottak, míg a szegényebb sorsu szabad parasztok alávetettségbe sülyedtek. Ámbár a röghözköttöttség különösen déli Németországban nagyobb részt eltöröltetett, a parasztok helyzete mégis számtalan törvényben gyökerező teher által súlyos volt, melyek idővel a parasztokra hárihattak. Ezen terhek és szolgáltatások részint pénzben állottak, részint természetményekben, p. o. bőrök, hús, aprómarha, hal, gabona, olaj, tojás, bor, sör, méz, viasz, sajt, vászon, széna, és

¹⁾ Maurer, Gesch. der freien Dorfverfass. II. 193.

különféle elnevezésök volt, mint: mortuarium (Sterbfall, Todfall, Hauptrecht, Handlohn)) továbbá a járulékok, tizedek és robotok különféle nemei. Ha meghalt a jószág birtokosa akkor a haláleseti járulék adatott a földesúrnak, ki a legszebb ruhát, vagy szarvasmarhát elvitte magának, vagy pedig pénzbeli váltságot fizettetett magának érte. Az a kire a jószág öröklés útján származott, vagy a kinek adományoztatott, ismét tartozott a földesúrnak az adományozásért, vagy a birtokba igtatásért járulékot fizetni, (kézdij, Handlohn) mi eredetileg természetményekből állott, de lassanként nagyobbodva egyszersmind pénzértékre változtatott át,)

Ha most a paraszt a jószágot átvette, akkor a különféle terhek egész tömege emlékeztette arra, hogy nem teljesen szabad tulajdona.

Nehogy elfeledni találja egykori röghözkötöttségét, egy tyukkal (Huhn) kellett adóznia, melynek különféle elnevezése volt, mint: bőjti tyúk (Fastnachtshuhn), fejtyúk (Hauptshuhn), testtyúk, (Leibshuhn) vagy pedig pénzbeli adót fizetett, testadó, testpénz, testfillér czíme alatt. A papság vagy egyház oltalma alatt állók, hálájuk jeléül évenként viaszokban fizetettek járulékot az egyházi javadalmak számára, ép úgy, mint a világi urak oltalma alatt állók ugyanazon czímen tűzhelytyukot, füsttyúkot (Herdshuhn, Vogtshuhn, Rauchshuhn) adtak. Azért, hogy meg volt nekik engedve az erdőben galyfát szedni, adták a fatyúkadót (Holzhühnerzins), a falevélggyűjtésért a lombtyúkadót (Laubhühnerzins), a legeltetési engedélyért a legelőtyúkadót (Weidehühnerzins), minden nagykorúvá lett fiu után a fiutyúkadót (Laubenhühnerzins) stb. Ezenkívül tartozott még fizetni az alattvaló kis, nagy és vértizedet. A nagy tizedhez tartozott minden a mi eke, alá való volt, még a bor- és széna-tized is; a kis tizedhez a többi gyümölcs, a vértizedhez a lábas jószág, mint csikó, borjú, kecske, malacz stb., sőt még a méhek is. Némely jószágok a 4. és 6-ik, mások a 10-ik részzsel adóztak az egyháznak, és azonfelül a 9-ik részzsel a fejedelmnek; és ámbár a tized, a mennyiben az a föld nyers jövedelme után fizettetett a földesúrnak, mit sem költött a nevelés, vetés és betakarításra, az még sem volt oly gyűlöletes a parasztok előtt, mint a többi tized.

Ezen szolgáltatásokhoz járultak még a robotok, melyek részint megszabva, részint meg nem szabva, részint díjtalanul, részint csekély díjazással végeztettek. ³⁾

Eredetileg a robotok kiköttettek a jószág adományozása alkalmával, vagy önkénytesek voltak és az uraságnak évenként

¹⁾ Anton. Geschichte der Landwirthschaft.

²⁾ Mittermayer. Deutsches Privatrecht, Eichhorn J. C. Schwarz, Das Institut der Reallasten

³⁾ Valter corpus juris Tom. II. p. 189, Tom. III. p. 649.

kérni kellett azokat. A mit eleinte kértek, azt később követelték, és nemsokára állandó teherré vált. A földművelési robotokon kívül léteztek még vadászati robotok, erdészeti, építészeti stb. robotok. A varak fentartása szintén robotmunkák által eszközöltetett, mely robot vármunkának nevezetett.¹⁾ Ha háború ütött ki és a hadsereg kivonult az élelem, s a podgyász később az ágyúk és általában minden, a mi a hadfelszereléshez tartozott, robotmunkával szállítottatott tovább, mely robotnak hadi fuvar volt a neve. Különösen nyomasztóvá vált ezen robot a lőpor feltalálásával és a nehéz ütegek behozatalával. Ezen a »szegény emberekre« (arme Leute) háramló szolgáltatásokon kívül voltak még az adók, melyek a közhadfelhívás megszűntével a nemesség hadiszolgálatából eredtek. A hadfelhívásra jogosítottnak joga volt a földművelőtől kárpótlást követeleni azon fegyveresekért, kiket kitarított, és ezen kárpótlás majdnem mindenütt rendes, a földbirtokokhoz aránylag elosztott adóban állott, és »precaria« nevet viselt.²⁾

Csakhamar elveszíték a prekariák eredeti jelentőségüket és a fejedelmek által rendes jövedelmi forrás gyanánt kezdték használtatni, és gyarapodni. Ilyképen minden jelentékenyebb hadjárat alkalmával, a királyi leány kiházásánál (Fräuleinsteuer) az ellenség fogságából való beváltásnál, a királyfiak lovaggá ütésénél új meg új adók keletkeztek, melyek állandó teherré váltak, és majdnem kizárólag a parasztra nehezedtek. Mert a papság immunitásának köpenye alá rejtőzött, a nemesség kiváltságai mögé sánczolta el magát, és adómentessé tette lovagi jószágát; mindkét rend ment maradt a terhektől daczára annak, hogy mindannyian közös és hasonló védelemben részesültek, s egyenlően élvezték az országvédelmet.

A városok szintén tudtak magoknak előjogokat szerezni, és miként a nemesség és papság, ezen jogaik megóvására szövetséget kötöttek egymással. Ezen három rend segítsége kéretett az országgyűléseken és a fejedelmeknek meg kellett elégedni azzal, hogy a papság és lovagrend megengedték az adók behajtását saját alattvalóikon, és hogy a városok bizonyos nagyságu pénzüsszeget elvállaltak.)

A földesurak saját érdeke megkívánta, hogy jobbágyaikon ne sok teher nyugodjék, és azért csak a fejedelem közvetlen uralma alatt álló paraszt maradt, a kőért senki sem emelt szót. A paraszt, ki a gyakori rablóharcok alatt, míg a nemes várába vonult, a polgár pedig városa falai mögé rejtőzött, mindenféle megtámadásnak volt kitéve, és ma ezen, holnap egy másik párt által fosztatott ki, teljesen ki volt téve ura önkényének, a ki annál több követeléssel állt elő, minél kevesebb fedezték addigi jövedelmi új igényeit és kiadásait.

¹⁾ Struben, de jure Villicorum 4. 1735. p. 184. Eichhorn §. 298.

²⁾ Eichhorn §. 306.

³⁾ Eichhorn §. 426.

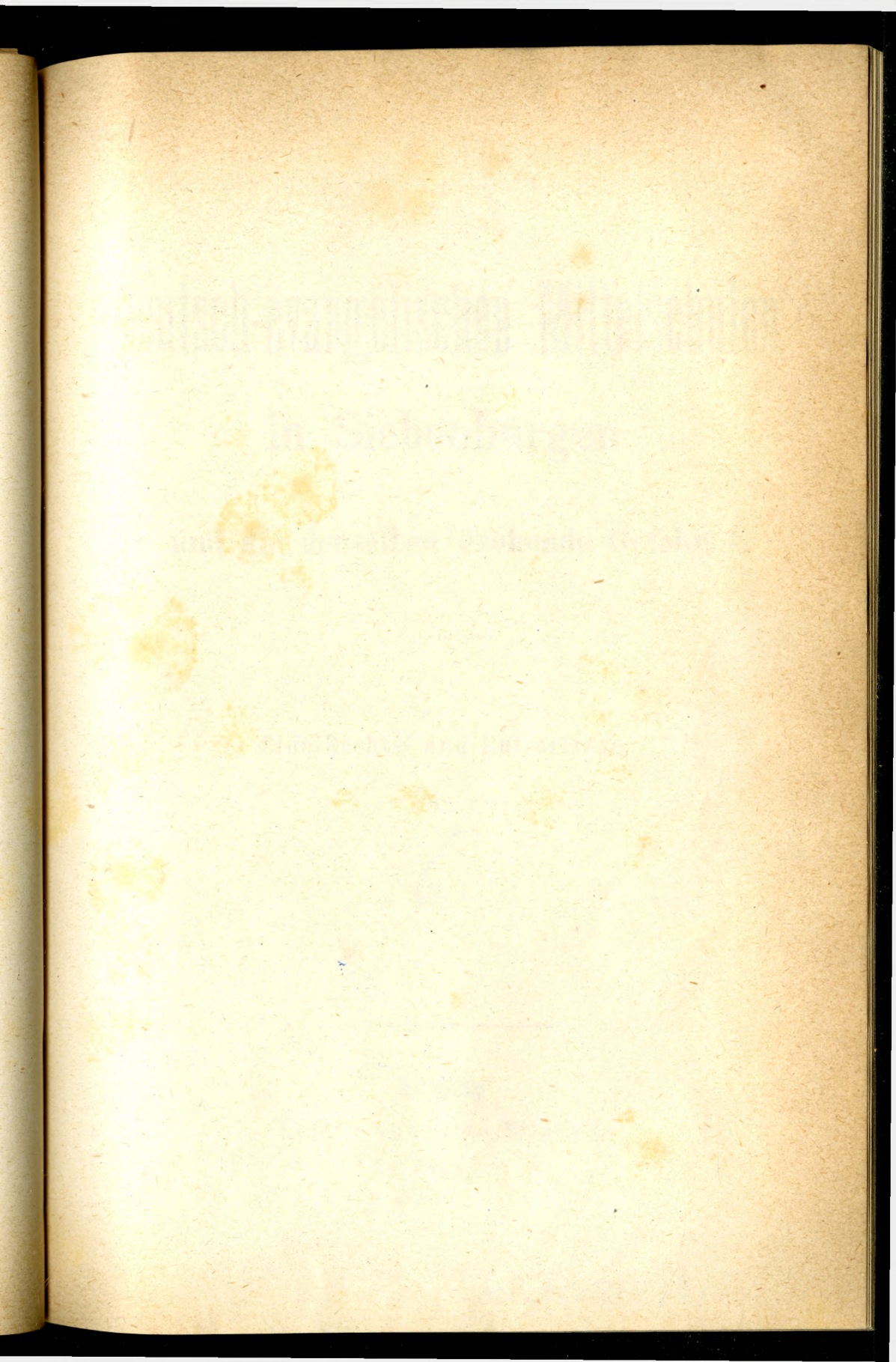
Z Á R S Z Ó.

A felsorolt terhes állapotok nem egyszerre állottak be, hanem az évszázadok folyamában fejlődtek ki. Ha a középkort a szegények és elnyomottak állapotára való tekintettel, kevés szóba foglaljuk össze, azt mondhatjuk, hogy a szegények helyzete és azoknak emberi jogokra való igénye közötti kiegyenlítődés nem alapult rendszeres törvényhozáson, mint minőt egy fenkölt gondolkodásu, szellemdús törvényhozó létesít, hanem oly mozzanatokból fejlődött, melyek közvetlenül a nép életében egyesek szándoka és hozzájárulása nélkül rejlettek. A hűbérrendszer a közembernek érvényét és jogát a jogrészességből való kizárásig nyomta le, kifejlődésre hozta a mesalliance fogalmat, megnehezítette a szabad birtoklást, hűbéres jószágga változtatta át a fennmaradó résznek tized, dézsma és járadékkal való megterhelése által; felszátá a (Gau) kerületek bírósági szervezetét, az állami igazságszolgáltatást hűbéresi és földesurivá változtatván. Ehez járultak még a fejedelmek nagymérvü követelményei, a királyi haszonvételek tekintetében, mi által a földbirtok tulajdona és élvezése nem csekély részben megnehezítettett. A földmivelő nép ezen szorult viszonyai az idők folyamában Németország különböző részeiben különféle módon fejlődtek ki. Épugy mint egy erős központi hatalom hiánya és gyenge volta elősegítette a feudalismus terjedését és világhuralmát, melynek természetes következménye a földmivelő nép elnyomatása és jognélküli állapota volt, egyszersmind azt találjuk, hogy minél inkább megosztatott és szük területre szorítottatott a fejedelmi fenhatóság, ezen elnyomatás annál nagyobb mérveket öltött fel. Mig a viszonyok nemzetgazdasági tekintetben, a művelődésbeni haladás által, mint a kereskedelem s a vele növekvő fényüzés, a hadi szervezet változása és költségesebb

volta által nem változtak, és a természetmennyekbeni szolgáltatások pénzérték tekintetében nem csökkentek, addig a földművelő nép helyzete, ha sanyaru is, de mégis inkább elviselhető volt, és nem is létezett alkalom a parasztokat a követelések és terhek különös szigora által kétségbe ejteni. Csupán arra szorítkozunk, hogy itt futólag megemlítsünk néhány mozzanatot, melyek oly befolyással voltak a parasztokra, hogy végre az évszázados elnyomatás ellen fellázadtak. A nemzetgazdasági fejlődés a 15-ik század vége felé roppant aránytalanságot hozott létre a természetmennyek és pénz értéke tekintetében, mire nézve jelentékeny befolyással volt a városi szervezet és a kereskedelem virágzása. Egyszersmind a lőpor feltalálása és alkalmazása a háborúskodást sokkal költségesebbé tette, és a gyalogosoknak a lovasság feletti becsülése folytán, mely körülmény a földművelőknek a hadiszolgálatba való felvételét eredményezte, elégedetlenséget és gyűnyanyagot vetett a földnép nagy tömegébe, melyet aztán a hazatérő zsoldosok mindenfelé terjesztettek. A svájceziak szabadságharczai oly közel múltban és a vallás eredménydús reformációinak megindulása, mely megkezdette a harczot a létezőknek alapja, a pápaság ellen, mindezen körülmények közreműködtek arra, hogy a parasztokat azon forradalmi szellemmel áthassák, mely a XVI. század kezdetét jelezi és melynek eredményeül tekinthető az 1525-iki nagy pórlázadás.

V É G E.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Handwritten mark or signature.

